

Den hurtige mand

MANDSIDEALER I DEN TIDLIGE DANSKE SPORTSBEVÆGELSE

AF

HANS BONDE

At fare som en Pil over Vandet hen,
det er flot, det er stolt og herligt min Ven!
Eller sæt dig til Hest for i rask Karriere
at trodse hver hindrende Barriere
Og følge den hvirvlende Cycles Fart,
Det kan ogsaa gi'e Liv men gjør det snart!

Ovenstående linjer, med titlen »Maalet«, blev trykt i »Dansk Sports-Tidende« i 1888.¹ Verset – der sandsynligvis er digtet af Holger Drachmann – giver et ganske godt indtryk af den begejstring, som mange mennesker følte ved synet af en dynamisk sportsmand på vej fremad i løb, på cykel eller i robåd omkring århundredeskiftet. At bevæge sig hastigt frem mod et mål i det fjerne skal ikke ses som et universelt maskulint bevægelsesideal, men er en mere moderne foreteelse, som først for alvor blev dyrket og sat i system i den tidlige engelske og senere danske sportskultur. Hvorledes denne danske hurtighedskultur er opstået, og hvilken betydning den har for mændenes historie er hovedspørgsmålet bag de følgende overvejelser.

Artiklen bygger på mit speciale om mandighedsdyrkelsen i den tidlige danske sportsbevægelse 1880–1914.² De første sportsklubber dukkede op i 1866, men først i 1880'erne kan man tale om en egentlig sportsbevægelse med tusinder af aktive udøvere. Kildematerialet består af bøger og tidsskrifter om sport fra perioden 1880 til 1914. Denne litteratur var

¹ »Dansk Sports-Tidende«, Kbh., 1888, nr. 3, s. 1. Officielt organ for Kgl. Dansk Yachtklub, udkom 1883–1894.

² Bonde, H., »En stålsat karakter i et hærdet legeme« (en undersøgelse af mandeideal i den tidlige danske sportsbevægelse, 1880–1914), speciale, Historisk Institut, Københavns Universitet, 1986.

relativt homogen, og jeg vil det følgende benævne den »idrætslitteraturen«. Den bestod af 1) samleværker som indeholdt introduktioner til mange forskellige sportsgrene, og som både udkom samlet og i enkelte afsnit. 2) Generelle sportsbøger som ikke først og fremmest formidlede viden om de enkelte discipliner, men gav et billede af sporten i et bredere perspektiv. 3) Sportstidsskrifter, hvoraf der udkom et væld omkring århundredskiftet. Jeg koncentrerer mig om de mere generelt orienterede. 4) Sportshåndbøger som hovedsagelig var teknisk betonedede introduktioner til de forskellige idrætsgrene. 5) Digte, som optrådte meget hyppigt, f.eks. i sportstidsskrifterne.

Hvis vi ser på hvem som skrev idrætslitteraturen var der i det første samleværk om sport, »Illustreret Idrætsbog« fra 1890/93, udelukkende tale om mænd, og vel at mærke mænd fra borgerskabet (grosserere, officerer, akademikere m.v.). Udgivelsen af det andet store samleværk, »Idrætsbogen« fra 1908/09, markerede at arbejdersportsmændene både som skribenter, men også i kraft af behandlingen af deres klassespecifikke sportsgrene (brydning, vægtløftning og boksning), nu optrådte i idrætslitteraturen. Denne udvikling i idrætslitteraturens sociologiske grundlag afspejlede meget præcist generelle mønstre i sportsbevægelsens tidligste udvikling: Borgerskabets mænd var de første til at tage sporten op. Sporten blev for dem en aktivitet som kunne signalere »fri tid«, i et samfund som var præget af hårdt arbejde fra tidlig morgen til sen aften for de fleste samfundsborgeres vedkommende. En del mænd fra borgerskabet anså dog givetvis megen sport for tidsspilde og socialt degraderende. Omkring århundredskiftet kom arbejdermændene i stigende omfang med. Kvinderne dyrkede kun i moderat omfang sport, og arbejderkvinder var tilsyneladende slet ikke med i den danske sports gennembrudsfase.

Specialet er opdelt i tre afsnit omhandlende idrætslitteraturens idealer for den unge sportsmands karakter, krop og bevægelser. Afsnit 3, »den hurtige mand«, ligger til grund for nærværende artikel. Idrætslitteraturens normer for sportsmandens krops- og karakterstruktur er opsummeret i specialets titel, »en stålsat karakter i et hærdet legeme«. Ifølge idrætslitteraturen kunne og skulle sporten bibringe den unge sportsmand kvaliteter som »Selvfornægtelse, Udholdenhed, Snarraadighed, Mod, Omløb i Hovedet og Viliekraft«.³ Især selvkontrollen – evnen til at skyde sine sanselige behov i baggrunden i den lange træningsperiode og under selve konkurrencen – blev anset for at være en vital maskulin karakter-

³ Lobedanz, A., efterskrift til Fressels bog, »Hvad enhver Cyklist bør vide«, København, 1895, s. 58f.

egenskab. Målet var dog ikke alene, at idrætsmanden skulle komme til tops i sportens verden, men at han gennem hærdende sportsøvelser skulle udvikle sin evne til at gøre karriere og komme opad i samfundspyramiden. Idrætslitteraturens kropsideal var præget af en hyldest til en spændt mandemuskulatur med rank ryg, maven ind og brystet frem. Idealet gik i retning af en omvendt pyramide med brede skuldre og smalle hofter, hvilket bl.a. kan ses af de givetvis første skønhedskonkurrencer for mænd herhjemme, Dansk Athlet-Unions Konkurrencer for smuk Legemsbygning.

I det følgende vil jeg undersøge sportsmændenes faktiske bevægelsesadfærd i tilknytning til idealet om den stålsatte karakter. Bevægelsesidealet vil herudover også forsøgsvist blive sammentænkt med bredere socialekonomiske tendenser i perioden. Brugen af en sådan fortolkningsmodel skal ikke tages til indtægt for en deterministisk sammenhænge mellem arbejdets og sportens verden. Jeg prøver blot at pege på mulige strukturelle analogier og sammenhænge mellem sports- og produktionskulturen. Hovedtesen er, at kroppenes geometriske figurer på væddeløbsbanen tegner omridset af en kultur, som bygger på en dyrkelse af fremskridtet og den rumlige og tidslige ekspansion.

Det er mit håb med artiklen at kunne bidrage til en forøget interesse (ikke mindst blandt mænd) for at forske i mændenes historie. Perspektiverne er nærmest uendelige, og tilsvarende givetvis de enorme muligheder som har vist sig for forskningen i kvindehistorie. Skønt størstedelen af den traditionelle historieskrivning har taget sit udgangspunkt i mænds forestillinger om hvad der er centrale historiske drivkræfter (eksempelvis økonomisk og politisk historie), hvorved kvinders traditionelle erfaringsverden ofte er ladt ude af betragtning, kan denne form for historieskrivning ikke kaldes mandehistorie. Der er snarere tale om et forsøg på at skildre den »store samfundshistorie« med kønsneutrale brillelglas, hvorved spørgsmålet om mændenes og mandlighedens betydning indenfor forskellige kulturer slet ikke stilles.⁴

Idræts- og mentalitetshistorie

Indenfor de sidste ti år er der sket et gennembrud for en idrætshistorisk forskning på dansk grund. Idrætshistorisk forskning kan selvfølgelig

⁴ Et meget inspirerende eksempel på nyere danske »mandehistorie« er Fausting, B. (m.fl.) »Billeder af mændenes historie«, Kbh. 1984. Begreber som »mandehistorie«, »mandesport«, »arbejdermændene« m.v. er (endnu) ikke befæstede faglige termer. Deres mening skulle dog være umiddelbart klar. Sammenlign f.eks. »kvindehistorie«, »arbejderkvinder« osv.

foregå på fuldstændig samme måde som den traditionelle historieforskning, men den kan også bibringe den traditionelt skrift- og verbalorienterede forskning en frisk impuls i form af utraditionelle metoder.

En tendens i den nyere vesttyske idrætshistoriske forskning er, ikke så meget at se på hvad de historiske aktører siger, men hvad de gør. Spotlyset er altså ikke rettet mod traditionelle ideologiske produkter som taler, udvalgskommissorier, breve og erindringer, men mod den faktiske adfærd, på tysk »Verhalten«. Netop idrættens historie rummer et overdådigt kildemateriale til en historisk adfærdsanalyse i form af billeder, holdningsinstruktioner osv. En af pionererne bag denne forskningsretning, Henning Eichberg, definerer »Verhalten« således: »Verhalten meint dabei jenes alltägliche praktische Tun in Seiner Massenhaftigkeit und tendenziellen Anonymität, über das in einer Gesellschaft ein gewisser Konsens herrscht – oft ein unausgesprochener. Verhalten ist damit Teil gesellschaftlicher »Selbstverständlichkeit«, ein »Hintergrundphänomen« ..., dessen Historizität – und das heisst: Veränderlichkeit – man sich schwer vorstellen kann«.⁵

Eichberg afstår fra at arbejde med en »formålsanalyse«, hvilket f.eks. vil sige fægtning for militære mål eller sport for karakterudvikling. Sådanne rationelle forklaringer rummer faren for et tab af betydning for den historiske analyse. De ubevidste, selvfølgelig dimensioner i bevægelseskulturen kan fastholdes ved at fokusere på selve bevægelsesstrukturen: holdning, disciplinering og geometrisk udtryk.⁶

Intentionen hos Eichberg ligger tæt på grundideerne bag den primært fransk inspirerede mentalitetshistoriske skole. Typisk for denne tradition er, siger Jaques Le Goff, at »mentaliteternes historie arbejder på hverdagens og det automatiskes niveau«.⁷ Videre skriver han, at »mentaliteternes historie er knyttet til »gestus, adfærd og attituder«.⁸ Den afgørende forskel mellem den mentalitets- og den adfærdshistoriske tradition er, at den vesttyske forskning tenderer mod at se helt bort fra individernes selvforståelse, hvilket rummer en fare for at lande i en form for historisk behaviorisme, hvor historiens subjektive dimension helt forsvinder ud af analysen. Omvendt har den franske mentalitetshistorie i praksis ikke i særligt stort omfang taget kroppen og bevægelsernes historie op som en indfaldsvinkel til mentalitetshistorien.

Overfor dette forekommer det mig vigtigt at fastholde Le Goff's

⁵ Eichberg, H., »Leistung, Spannung, Geschwindigkeit«, Stuttgart, 1978, s. 7.

⁶ Ibid., s. 257.

⁷ Le Goff, J., »Mentaliteternas historia – en tvetydig historia«, citeret fra antologien »Att skriva historia«, Stockholm, 1980, s. 247.

⁸ Ibid., s. 257.

sammenkædning af mentalitetshistorie og gestus, adfærd og kropslige attituder. Mentaliteten bør efter min mening ses som rodfæstet i både krop og sind. Det er ikke blot et menneskes eller en gruppes måde at tænke på, men også vores måde at gå, stå og bevæge os på, som er indeholdt i begrebet mentalitet. Netop når fokus rettes mod mentaliteternes selvfølgelige, hverdagslige dimension vil en analyse af bevægelsesadfærden kunne bidrage med vigtige indsigter, som måske er for ubevidste eller selvfølgelige for udøveren til at optræde manifest i det kildemateriale, som direkte udtrykker de historiske aktørers selvforståelse.

Mere konkret er f.eks. det at have fremdrift, at være dynamisk eller omvendt at være statisk eller centreret i nuet fænomener, som afspejler sig i både vores legemlige og åndelige væren. Den metode som i det følgende anvendes, kan betegnes som en form for kroppens semiotik, altså en metode der betragter kropslige udtryksformer som en form for tegn eller sprog, som kan tydes og oversættes til dagligsproget – dog ikke uden tab af betydninger.

De følgende afsnit skal for størstedelens vedkommende ses som forskellige sider af mandsidealet, f.eks. teknologien og hurtigheden. Dog er to af afsnittene helliget henholdsvis bevægelsesnormer for kvinder (»det langsomme køn«) og for arbejdermænd (»den stærke mand«). Bevægelsesnormerne var således ikke de samme for forskellige køn og klasser, og inddragelsen af andre køns- og klassementaliteter sætter den borgerligt-maskuline hurtighedsdyrkelse i relief.

Konfigurationsanalyse

Den væsentligste inspirationskilde ved udformningen af denne artikel har været Henning Eichberg's habilitationsskrift: »Leistung, Spannung, Geschwindigkeit«.⁹ Jeg har dog først og fremmest fokuseret på præstations- og hurtighedsaspektet og af pladshensyn udeladt sportens spændingsaspekt. Problemet i dette i øvrigt banebrydende skrift er, at den sportslige bevægelsesadfærd i vid udstrækning behandles kønsneutralt.

I sin bog viser Eichberg, at det først og fremmest var sportsgrene, hvor det gjaldt om at komme hurtigt afsted – de såkaldte tidssportsgrene – som prægede den frembrydende sportsbevægelse i de største europæiske lande. I det følgende vil jeg forsøge at vise, at dette udviklingstræk også kendetegnede den tidlige danske sport. Blandt tidssportsgrene vil jeg først og fremmest se nærmere på aktiviteter, hvor sportsteknologien spillede en central rolle, fordi brud i bevægelsesadfærden fremtræder

⁹ Se note 5.

mest tydeligt indenfor disse, og fordi de var blandt de tidligste danske sportsgrene.

For at give et fundament til en forståelse af sammenhængen mellem de forskellige sider af det maskuline bevægelsesideal vil jeg i det følgende anvende det såkaldte konfigurationsbegreb, som det er udformet af Henning Eichberg.¹⁰ Dog vil jeg bortskære sider af hans konfigurationsbegreb, som forekommer af mindre relevans for mandeanalysen,¹¹ og jeg vil inddrage aspekter, som han kun berører ret perifert, først og fremmest teknologiudformningen og kropsholdningen.

For at forstå konfigurationsbegrebet er det hensigtsmæssigt at se på selve ordet »konfiguration«. »Figura« betyder form, legeme, figur. Udgangspunktet er altså noget rumligt, i min sammenhæng, »en figur i bevægelse«. Med forstavelsen »kon« henvises der til de *med*betydninger eller de kræfter i rummet, som indvirker på og påvirkes af bevægelsesfiguren. Konkret betyder konfigurationsbegrebet for den følgende analyse, at udgangspunktet tages i en menneske- eller hestekrop under bevægelse eller i et stykke teknologi, som f.eks. en robåd. Formgivningen af disse figurer sættes dernæst i forbindelse med sammenhængende elementer som 1) tidsopfattelse, 2) rumopfattelse, 3) værdimålestokke, 4) resultater og 5) kønsforhold. Hvis vi som eksempel tager en kapproer, bliver det centrale at undersøge hans kropsholdning. Hælder han forover kan dette ses i forbindelse med tidsmæssige normer (1), dvs. at han søger at komme så hurtigt som muligt frem. Og denne bestræbelse indvirker også på udformningen af teknologien: robåden udformes teknisk til at kunne glide hurtigst muligt gennem vandet. Den retlinede bevægelse gennem vandet giver et indtryk af rumopfattelsen (2) og må ses i sammenhæng med at den hurtigste vej er den lige vej. Værdimålestokken (3) er antallet af målte sekunder, ikke f.eks. roningens æstetiske værdi, og resultatet (4) opgøres i en medalje, der inkarnerer roerens beherskelse af konfigurationen: han var hurtigst. Endelig må også kønsanalysen (5) sættes i forbindelse med resten af konfigurationen. Spørgsmålet bliver her om hurtighedsidealet gælder for begge køn?

Analysen tager altså sit udgangspunkt i en figur under bevægelse, men hermed er der ikke sagt noget som helst om årsagsforhold. Figuren er lige så lidt årsag til f.eks. resultatet eller tidsopfattelsen som omvendt. Der kan ikke lokaliseres et enkelt punkt i konfigurationen som er årsag til de andre elementer. Tværimod betinger de gensidig hinanden, ja de kan faktisk ikke forstås isoleret. Når dette er sagt, skal det dog understreges,

¹⁰ Jvf. Eichberg, 1978, s. 29 og 213f.

¹¹ F.eks. regelsystemet, dommerens rolle og spillernes forhold til hinanden i tid og rum.

at tidsopfattelsen er helt central for den netop beskrevne kaproningsanalyse såvel som for alle andre former for kapsport. Jeg vil derfor i det følgende kalde en sådan konfiguration for en hurtighedskonfiguration.

Konfigurationsbegrebet anskueliggør, at måden vi bevæger os på ikke er uantastet af historiens gang. Skønt de fleste mennesker givetvis betragter deres bevægelsesmønster som selvfølgeligt, naturligt og udsprunget af biologien, kan konfigurationsanalysen vise, at vore bevægelser i bund og grund er historiske, og at de ændres i sammenhæng med generelle samfundsmæssige udviklingstendenser.

For at det følgende afsnit ikke skal drukne i detaljerede konfigurationsanalyser har jeg kun en enkelt gang opstillet et fuldstændigt konfigurationsskema, nemlig i analysen af overgangen fra kunst- til væddeløbscykling.

Den præsterende mand

Overgangen fra feudale til kapitalistiske produktionsforhold er på det individuelle plan meget rammende blevet beskrevet som en udvikling fra »du bliver hvad du skal« til »du bliver hvad du præsterer«. ¹² Dette gælder dog langt op i vort århundrede i særlig grad for mænd. Selve begrebet »at præstere« er imidlertid ældre end det borgerlige samfund. Oprindeligt betød det at leve op til en forpligtelse eller at udfylde de allerede på forhånd fastlagte rammer på en korrekt og dermed fortjenstfuld måde. Man præsterede at følge en befaling, man præsterede betaling, tjeneste, pligt eller hjælp og understøttelse. Præstationen var altså bundet til et objekt. I forbindelse med det borgerligt-kapitalistiske samfunds gennembrud fik præstationsbegrebet derimod en grænsesprængende betydning. »At præstere« kom nu til at betyde at overgå de hidtidige grænser, at sprænge de hidtil gældende rammer, hvad enten der var tale om at drive nationalproduktet, profitten eller rekorden i vejret. Der var ikke længere nødvendigvis tale om tilknytning til et objekt; det blev muligt at præstere »noget«, »meget« eller »lidt« og at udføre toppræstationer. ¹³

Det nye præstationsbegreb slog også igennem i idrætslitteraturen. Typisk kunne det lyde således: »De naturlige Anlæg maa udvikles til den yderste Grænse af deres Præstationsevne«. ¹⁴ I sporten som i samfundet skete der en udvikling væk fra en »lukket«, cyklisk tidsopfattelse henimod en åben fremskridtsorienteret tidshorisont, hvor målet hele tiden blev at

¹² Frykman, J. og Løfgren, O., »Den kultiverade Människan«, Lund, 1979, s. 36.

¹³ Eichberg, 1978, s. 257 ff.

¹⁴ »Hvorledes vindes et Løb«, Odense, 1898, s. 6. Uden forfatterangivelse.

forbedre det hidtidige resultat. Og målemetoderne blev først og fremmest hentet fra den fremstormende »eksakte« naturvidenskab. Alt som objektivt kunne måles og vejes i cm, gram, sekunder og points blev interessant. Resten var subjektivt, privat, smagsbetonet, resultatet uvedkommende og derfor af mindre interesse. Den nye fremadrettede og lineære tidsopfattelse brød igennem på så mange samfundsmæssige områder at man kan tale om en omfattende mentalitetshistorisk revolution. Denne revolution indvarsledes i de største vesteuropæiske samfund i perioden ca. 1770–ca. 1820 og satte sine spor indenfor den økonomiske teori, litteraturen, malerkunsten, naturvidenskab m.v.¹⁵ I Danmark fik forestillingen om fremskridtet, om den fremadrettede bevægelse mod stadig højere civilisationsstadier yderligere næring i forbindelse med socialdarwinismens indtog i 1870'erne.¹⁶

Indenfor kropskulturen viste denne udvikling sig som en bevægelse fra adelens fægtning, ridning og dans og anden lystsport henimod borgerskabets hastighedssport. I dansen skete der en udvikling væk fra den gamle positionelle høviske dans, f.eks. menuetten, til bevægelsesdanse som f.eks. vals.¹⁷ Det afgørende nye var ikke mindst den rumlige dynamik. Hvor den adelige lystsport byggede på faste positionelle bevægelser frem og tilbage i rummet byggede hurtighedssporten på en bevægelse ud i det fjerne, et brud med det lukkede, snævert afgrænsede rum. Den første byggede også på helt andre præstationsnormer end det 19. og 20. århundredes sport. Indenfor den høviske dans, figurridningen, kårdefægtningen og voltigeringen skulle der ikke »opnås« toppræstationer, men *udfyldes* normer, som man karakteriserede som fine, fuldendte, fuldkomne, galante, høflige, kunstige, manerlige, nette, perfekte, regelrette, sirlige, velanstændige, velproportionerede, yndige.¹⁸

Dette katalog over ønskede normer og bevægelsesmønstre blandt adelsmænd som dyrkede fægtning, ridning og dans kan bruges som en kontrastbaggrund for idrætslitteraturens maskuline bevægelsesideal. Kan man forestille sig en moderne konkurrencesportsmands bevægelser beskrevet som sirlige, nette og yndige? Nej tværtimod måtte sådanne bevægelsesudtryk ud fra idrætslitteraturens mandsideal karakteriseres som svage, ineffektive og kvindagtige.

For det kapitalistiske samfunds mænd – ikke mindst for dem som

¹⁵ Eichberg, 1978, s. 9f.

¹⁶ Det skal understreges, at forestillingen om fremskridtet langtfra gennemgik en lineær udviklingsproces i slutningen af forrige århundrede. F.eks. var der indenfor malerkunsten (symbolismen) og litteraturen stærke træk i retning af mere kulturkritiske synspunkter.

¹⁷ Eichberg, 1978, s. 168–201.

¹⁸ Eichberg, H., »På vej mod menneskets højdepunkt«, i »Centring«, 1983/I, s. 32–52.

omkring århundredeskiftet stræbte efter at gøre karriere – betød de stadigt accelererende præstationskrav et konstant psykisk pres for ikke at falde bag af dansen, og for at bevise deres formåen i handling. Rangstigen var uendelig lang, og der var altid en plads ovenover som man burde erobre for at kunne blive helt tilfreds. Sporten blev et laboratorium, hvor præstationsbevidstheden kunne dyrkes i sin helt rene form. Ved hjælp af målcapparat, dommere og faste regler skulle den bedste mand findes. Og for at gøre symbolikken helt klar blev han stillet op på en skammel, der var lidt hævet over hans to nærmeste konkurrenter. Resten af deltagerne blev der ikke plads til på skamlen. Men ak, tre dage senere kunne det hænde, at hans rekord var blevet slået et helt andet sted i verden. Rekorden var nemlig ikke unik, men forudsatte i sit væsen at skulle overgås. Man kunne derfor aldrig hvile ret længe på laurbærrene, men måtte skynde sig op af lænestolen for at forsvare sit værd. Blev man klubmester sigtede man mod det regionale mesterskab, dernæst mod det nationale mesterskab, mod en plads på landsholdet. Og skulle man virkelig nå så langt, så mod de skandinaviske mesterskaber, mod Europamesterskabet, mod Men selv for den som ene af alle nåede toppen af den olympiske skammel var der ikke ro ret længe, for nu blev spørgsmålet: Kan han gentage succesen? Er han ved at blive for gammel? Kan han slå rekorden på tre OL medaljer til samme person? I sporten som i livet blev der tale om stærke tendenser i retning af *en stræben uden ende*.

»Det hurtige køn«

Hurtigheden var den centrale maskuline bevægelsesnorm indenfor sportskulturen i tiden omkring århundredeskiftet. Dette bevidnes bl.a. af den stærke overvægt af tidssportsgrene, som især gjorde sig gældende før århundredeskiftet. I de følgende afsnit vil jeg give en nærmere beskrivelse af den hastighedsrevolution som skete i kraft af opkomsten af tidssportsgrene som hestevæddeløb, kapsejls og cykling. Endelig vil boldspillene blive indraget, da også de var meget populære omkring århundredeskiftet, og i stadig større omfang blev udsat for tempoopskruninger.

I idrætslitteraturen blev hurtigheden sammen med kraften set som ideelle mandlige egenskaber.¹⁹ I. P. Müller, som var dansk mester i flere hurtighedssportsgrene, og som udgav en lang række meget læste bøger om sport og især gymnastik, var – ikke mindst i dagspressen – en stærk eksponent for fascinationen af hurtigheden: »En ikke mindre Nydelse er

¹⁹ Dette gælder ikke mindst behandlingen af boldspillene, roning, cykling og boksning.

der forbunden med Væddeløb, især hvis man kan overvinde sine Modstandere. De, der ikke har prøvet det, fatter næppe den Følelse af Livsmod og Sejersglæde, der kan gennemstrømme Ens Sjæl, naar man efter langvarig Kamp endnu i Opløbet har Kræfter og Hurtighed nok til at spurte fra Konkurrenterne». ²⁰

Müller ærgrede sig imidlertid over, at mange mennesker ikke rigtig forstod, at det det kom an på var at løbe hurtigt og *ikke* at løbe så langt som muligt. ¹⁵ Dette illustrerer, at ikke alle mennesker var mentalt indstillede på den sportslige hurtighedskult omkring århundredeskiftet. Müller noterede sig at »sportsnihilister ynder at komme med det Argument, at det i den eller den Sport kan være knusende ligegyldigt, om man kan tilbagelægge en vis Afstand nogle Sekunder hurtigere eller langsommere«. ²¹

Indenfor gymnastikken kan man finde eksempler på, at den ekstreme hurtighedsdyrkelse betragtedes som den rene galimatias, f.eks. i det følgende citat af lægen Valdemar Harsløf. Harsløf havde lige overværet de olympiske lege i 1912 i Stockholm, og han konkluderede efter denne oplevelse, at »Sagen er den, at det som kun skulde være Middel i Sporten, er gjort til selve Maalet, saa at der alene jages efter at sætte en ny Rekord, at pine Tiden nogle faa Sekunder eller Minutter ned eller op – selvom det koster Liv eller Helbred«. ²²

Sporten og hurtighedsdyrkelsen var så afgjort et byfænomen, og af og til kan man i idrætslitteraturen finde eksempler på, at landbefolkningen blev opfattet som nærmest ulideligt langsom, som f.eks. da formanden for »Dansk Bicycle Club«, C. E. Staal, kritiserede landbefolkningens træsko, fordi de »gør Gangen tung og besværlig, og i det hele værner deres Bærer af med de hastige og adrætte Bevægelser«. ²³ For at bøde på dette opfordredes landbefolkningen til med iver at dyrke sporten, hvilket ville give dem lejlighed til at udvikle den »Hurtighed og Lethed i Bevægelserne«, ²⁴ de manglede.

Landbefolkningens angivelige langsommelighed overfor den hektiske

²⁰ Müller, I.P., »Vink som Sundhedsrøgt og Idræt«, Kbh., 1907, s. 203. Om fartfascination, se også Victor Hansen (red.), »Illustreret Idrætsbog«, Kbh. 1890, bind I, afsn. »Hurtigløb paa Skøjter«, s. 255.

²¹ Müller, 1907, (1906), s. 255, og 1907 (1897), s. 218. Bogen er en artikelsamling. Tallene i parentes henviser til artiklens udgivelsesår.

²² »Gymnastisk Selskabs Aarsskrift«, Kbh., 1912, s. 152. Udkom 1904–1914.

²³ Staal, E., »Friluftssport«, Kbh. 1892, s. 17. Jvf. også »Tidsskrift for Sport«, Kbh. 1887, s. 191–199, hvori den danske landbostands manglende sans for hestevæddeløb kritiseres. Landbostanden har angiveligt ikke nok veludviklet sportssans til at kunne forstå, at hestesport gør hestene i stand til at »flytte deres Lemmer regelmæssigt, smukt og hurtigt«. Udkom 1884–1888.

²⁴ Staal, *ibid.*

bybefolkning demonstrerer meget klart eksistensen af forskellige klasse-mentaliteter på samme historiske tidspunkt. At Staal's irritation over landbefolkningens mere rolige tidsopfattelse var reelt begrundet, antydes af museumsinspektør Peter Riismøllers iagttagelse i den danske hær så sent som i 1925: »Karlene fra landet gik endnu med de dybe søk i knæene, der kendetegner bønder, og de blev da også udtrættede af få kilometers march. Løbe lærte de aldrig – men Københavnerne var de rørigste og langt mere udholdende i løb og march«. ²⁵

Tidssporten markerer en afgørende nyskabelse i kropskulturernes historie. Tidsmåleteknologien har for så vidt været til stede på mange forskellige tidspunkter i historien, lige fra det græske samfund til i dag, uden at dette tidligere i historien har resulteret i opkomsten af tidssport. Først med det kapitalistiske samfunds gennembrud blev tidsmålingen systematisk forbundet med kropslige aktiviteter. ²⁶ Den teknologiske udvikling kan derfor ikke være forklaringen på tidssportens opkomst. Indenfor produktionen foregår denne proces som en stadig stigende tendens til tidsstudier, i forsøget på i hvert fald tendentielt at få 60 minutters arbejde i timen ud af hver arbejder. Dette forsøg på at »presse tiden« mest muligt, at præstere så meget som muligt på så kort tid som muligt blev foregrebet i tidssporten.

Den moderne naturvidenskab med Einstein som frontfigur har for længst påpeget, at der ikke eksisterer noget fast, objektivt tidsbegreb. For Einstein var tid simpelthen det samme som det som urets visere angiver. Og uret kan tage udgangspunkt i uendeligt mange tidslige rytmer: Et kronometer, en religiøs kalender, solens bevægelser osv. ²⁷ For at understrege tidsbegrebets historiske relativitet har den tyske historiker Wilhelm Hopf lanceret begrebet »social tid«, ²⁸ som anskueliggør den dobbeltheden, at det faste tidsbegreb, som vi opfatter som naturligt og sandt, er en fiktion, men i kraft af at alle borgere tror på det og følger det, er det samtidig en samfundsmæssig realitet, som former ikke bare vores virkelighedsbillede, men også den materialitet, som vi er en del af, f.eks. teknologien, og herunder ikke mindst sportsteknologien.

I tidssporten anvendes der på trods af den tidslige relativitet en helt éndimensional tidsopfattelse. Tid tenderer her mod at blive indordnet på

²⁵ Riismøller, P., »Sultegrænsen«, Kbh., 1977, s. 8f. Om bøndernes relativt statiske »svenske gymnastik«, se Bonde, H., »Kønnenes kamp i sport og gymnastik«, »Idræthistorisk Årbog«, Auning, 1987, s. 33-41.

²⁶ Eichberg, H., »Rytme, fremskridt, stress«. Internt kompendium, Institut for kultursociologi, Kbh., 1985, s. 60.

²⁷ Hall, E. T., »The Dance of Life«, Garden City, 1984, s. 15.

²⁸ Hopf, W., »Soziale Zeit und Körperkultur«, Münster, 1981.

en akse, der kun kan pege fremad og opad. Hvis vi som eksempel tager rekorderne, så viser det sig, at der ikke findes gode eller dårlige rekorder; det etiske element og forestillingen om andre tider end den lineære er helt fraværende i rekordbegrebet.²⁹

Det eneste saliggørende blev at opnå den maksimale hurtighed. Og dog, dette må modificeres. Indenfor sportsaktiviteter som cykelvæddeløb, kapløb osv. gjaldt det jo ikke bare om at halse afsted uden tanke på, hvor i feltet konkurrenterne befandt sig, og uden fornemmelse for at man også senere i løbet gerne skulle have nogle kræfter tilbage. Omkring århundredeskiftet herskede der en del uenighed omkring dette spørgsmål. F.eks. var der indenfor cyklingen røster som agiterede for, at den taktik at lægge sig afventende i baghjulet på modstanderen for så at besejre ham i spurten var uetisk.³⁰ Efterhånden blev en sådan etisk indfaldsvinkel dog forladt, og der udkrystalliserede sig to taktiske retninger: På den ene side »frontløberen« som lige fra start til slut gav den alt, hvad remmer og tøj kunne holde for hele tiden at være i spidsen, og på den anden side »sparkeren«, som ikke kerede sig om at tage tæten før allersidst i løbet, i reglen først under slutspurten.³¹ Sådanne taktiske forskelle indebar dog ikke en overflødiggørelse af tidsteknologien. Tværtimod sigtede begge taktikker mod at komme hurtigst muligt frem, og netop forekomsten af konkurrenter ved et løb tenderer mod at øge hastigheden. I reglen blev der da også taget tid ved de store løb ikke mindst for at afgøre, om der var blevet sat en rekord. For den enkelte cykelrytter, løber osv. gjaldt det under træningen hele tiden om at agte på tiden, for tidsbesparelse var lig med fremskridt. Typisk lød det i dette citat om træning til cykelløb: »Til hjælp under træningen maa man helst have en paalidelig Ven og et lige saa paalideligt Væddeløbsur, paa hvilket man kan aflæse Tiden for Spurten for at man kan faa en Sikkerhed for om man gør Fremskridt eller ej«. ³²

Dyrkelsen af fremskridtet forstået som tidsbesparelse blev et centralt element indenfor tidssporten. Selve ordet frem-skridt har en rumlig dimension, som blev legemliggjort i sporten, hvor »skridtet fremad« i bogstaveligste forstand blev et nøgleord, hvad enten det foregik til fods eller til hest. Den fremadskridende bevægelsesadfærd blev stort set kun

²⁹ Idrætstidsskrifter og idrætssamleværker var fra første færd fyldt med lister over udenlandske og danske rekorder.

³⁰ Ingemann Petersen, »Cyclesport«, Kbh., 1891, s. 40.

³¹ Jvf. »Dansk Sports Tidende«, 1888, s. 85 og »Illustreret Idrætsbog«, 1890, »Cycle-sport«, s. 469. Om det taktiske element i atletikkens kapløb, se »Dansk Idræts-Blad«, Kbh., 1899, s. 675. Udkom 1898–1909, fortsattes under titlen »Sport«.

³² A. C. Meyer (red.), »Idrætsbogen«, Kbh., 1909, bind II, s. 17. Om løb, se s. 37.

albøjet, når det af hensyn til tilskuerne var nødvendigt for overskuelighedens skyld, men tendentielt var bevægelsen ekspansiv, fremadrettet.

Dyrkelsen af den dynamisk fremadrettede mandighed behøvede ikke nødvendigvis at blive inkarneret i sportsentusiastens egen krop. For eksempel kunne den rige sportstilhænger udstyre en jockey med en hest eller sætte sig bag rattet ved de tidligste motorløb, som afvikledes på Fanø i 20'erne.

Udviklingen af de moderne tidssportsgrene skete ikke i et kropskulturelt tomrum, men foregik på baggrund af, at en del af adelsstanden i slutningen af 1700-tallet var begyndt at bryde med den traditionelle ridning, fægtning og dans for i stedet at dyrke friluftssport og fornøjelsessport som parforcejagt, lystfiskeri, lystsejlad og jagt.³³ Henimod slutningen af forrige århundrede skete der igen afgørende ændringer, der kan opsummeres således: For det første skete der en udgrænsning af adelige fornøjelsesaktiviteter som jagt og lystfiskeri fra sportsbegrebet. For det andet blev visse adelsdiscipliner omdannet til konkurrencesport, hvoriblandt kan nævnes lystsejlad og ridning. For det tredje udvikledes der helt nye – ofte teknologiintensive – sportsgrene som f.eks. cykelsport. Udviklingen foregik imidlertid ikke som ved et trylleslag, hvor alt ændredes på én gang. F.eks. findes der endnu i dag rester af den gamle adelige kropskultur. Jagt og lystfiskeri er stadig populært, og sejlad og ridning dyrkes ofte som ren og skær fornøjelse eller (i ridningens tilfælde) som dressurridning. Dette kan dog ikke udviske indtrykket af, at hurtigheden henimod forrige århundredes slutning fik en stadig større betydning for især den maskuline bevægelseskultur.

I modsætning til jagt og fiskeri viste det sig muligt i et vist omfang at omforme den traditionelt adelige lystsejlad og figur-, parforce- og fornøjelsesridningen til egentlige konkurrencediscipliner. Disse aktiviteter påkalder sig særlig interesse, fordi de var de første, hvor der i større målestok blev arrangeret kapkonkurrencer. I Berlingske Tidende dominerede referater fra væddeløbsridning og kapsejladser næsten totalt sportsstoffet allerede så tidligt som i 1860-erne og 70-erne.³⁴

Fascinationen af hurtigheden og fremdriften viste sig tydeligt i brugen af klubnavne. Ud af de 26 idrætsforeninger, som i 1898 var registreret i DIF under klubnavne der ikke udtrykte erhverv eller geografisk placering, havde de 8 navne som udtrykte dynamik og fremdrift: »Frem«, »Gon«, »Fremad«, »Kvik« osv.³⁵

³³ Korsgaard, O., »Kampen om kroppen«, Kbh., 1982, s. 108.

³⁴ Dette bygger på egne undersøgelser ud fra Det Kongelige Biblioteks katalog over idræt i Berlingske Tidende fra 1866 og frem til 1880.

³⁵ »Aarbog for Legems-Idræt«, Kbh., 1898, s. 76 ff. Udgivet af DIF 1898–1905.

Indenfor *ridningen* skete der fra omkring midten af 1800-tallet store ændringer. Dvs. udviklingen startede faktisk så tidligt som i 1832, da »Selskabet til Hesteavlens Fremme i de danske Provinser« i sit stiftelsesår afholdt 10 hestevæddeløb ialt!³⁶ I 1852 blev foreningen opløst, men i 1859 blev den efterfulgt af en ny, »Foreningen til den ædle Hesteavls Fremme«, der i 1867 fulgte i den gamle forenings fodspor mht. at arrangere hestevæddeløb. Udviklingen viste sig også tydeligt i det første danske samleværk om sport, »Illustreret Idrætsbog«, hvor udviklingstendensen væk fra den adeligt inspirerede skoleridning henimod væddeløbsridningen blev nøje registreret.³⁷ Hvor der i skole- og figurridningen blev lagt vægt på den formfuldendte, geometrisk korrekte og koreografisk fastlagte bevægelse i rummet – i volter, vendinger og kaprioler – skete der en total omvæltning i hestens bevægelsesmønster og i rumopfattelsen med væddeløbsridningens gennembrud.³⁸ I hestevæddeløbet blev hurtigheden og bevægelsen målt i tid den centrale målestok for præstationens størrelse. Hvor figurridningens ballethest havde et uhyre varieret bevægelsesmønster i forskellige tempi og retninger, f.eks. bag- og sidelæns, blev der stort set kun dyrket én form for bevægelse i kapridningen, nemlig den såkaldte »karriere«. Karrieren betød oprindeligt »en hests hurtigste bevægelsesform«,³⁹ og hest og rytter blev i stadig større omfang inddraget i det tempoopskruede mønster. I mit speciales analyse af idrætslitteraturens idealer for den unge sportsmands karakter blev hans stræben efter at gøre karriere set som central. Karrierebegrebet havde altså to betydninger, og denne psykofysiske dobbelthed er et slående tegn på sammenhængen mellem karakter- og bevægelsesidealet. Lidt sloganagtigt vil jeg sige, at i sporten blev den mandlige fremadstræben inkarneret i et bevægelsesmønster, hvor hurtigheden, det målelige resultat og fremdriften, var i højsædet.

Også indenfor *sejladsen* skete der store omvæltninger. Så tidligt som i 1858 afholdt »Foreningen til Søsportens Fremme« den første kapsejlad for brugsbåde, og i 1866 afvikledes den første kapsejlad for lystfartøjer.⁴⁰ Denne tendens til at kappes på tid må ses som et udtryk for, dels at den gamle adel efterhånden var blevet omdannet til moderne godsejere, dels at et nyt lag af pengestærke industri- og handelsmænd gjorde sig mere og mere gældende i samfundslivet. F.eks. var »Dansk Forening for Lystsejlad«, som blev stiftet i 1866, og som i høj grad tog kapsejladsen op,

³⁶ Korsgaard, s. 110.

³⁷ »Illustreret Idrætsbog«, 1893, s. 730–825.

³⁸ Ibid., s. 730.

³⁹ Nudansk ordbog, bd. I, Kbh., 1980, s. 484.

⁴⁰ Korsgaard, s. 112.

domineret af medlemmer fra disse samfundsgrupper.⁴¹ Udviklingen indenfor sejladsen tog efterhånden fart, og i 1883 var der i Danmark ikke mindre end 3 sejl sportsforeninger i København og 10 i provinsen.⁴² Det egentlige boom skete mellem 1877 og 1883 hvor 12 af de 13 foreninger stiftedes.⁴³

Hvad angår *cykelsporten*, som især udviklede sig i løbet af 1880'erne, var den fremadrettede dynamik og hastighedsdyrkelsen lige fra starten central. Holger Drachmann fastholdt begejstret denne dimension i en »Cycle-Sang«, som blev offentliggjort i »Cycle-Tidende« fra 1. marts 1890. Det første vers gengives her:

»Frem paa det rullende Hjul
højt over Støvet og stik gennem Regnen og Blæsten:
haardeligt spæge sit Sul,
aldrig for Byger i Skjul,
ride for Æren og kappes om Prisen med »Hesten«!
Hesten er staalsat og Rytteren med;
Plads for Cyclisten! Han ruller afsted«.

Dette vers rummer alle tre komponenter i idrætslitteraturens mandside-
al: »Frem på det rullende Hjul« (bevægelsesideal), »haardeligt spæge sit Sul« (kropsideal) og »Hesten er staalsat og Rytteren med« (karakterideal).

Parallelt med afholdelsen af cykleløb skete der en udvikling af den såkaldte kunstcykling, dvs. en form for cykling hvor vægten var lagt på det æstetiske indtryk. F.eks. var der stor publikumsinteresse for de såkaldte kvadrilleridt (med 6 eller 12 mand), som blev afholdt i cirkusbygningen. Derudover arrangerede flere cykelklubber opvisninger, hvor der blev fremvist individuelle artistpræstationer på cykel.⁴⁴ Kunstcyklismens ideal var ikke først og fremmest den hurtige mand, men snarere den elegante mand med en udviklet sans for teknik og præcision. Kunstcyklisten havde et bredt anlagt bevægelsesmønster med vægten lagt på elegante volter og vendinger i sirlige mønstre. Både kunst- og væddeløbscyklismen var på de tidligste danske cykelklubbers program, nemlig den københavnske »Dansk Bicycle Club« fra 1881 og de 16 cykelklubber, som i cykelsportens første vækstperiode fra 1883–88,

⁴¹ Ibid.

⁴² »Illustreret Idrætsbog«, 1890, »Lystsejlads«, s. 61. Den største københavnske klub talte 693 medlemmer og 102 fartøjer.

⁴³ Ibid. Om hurtiggørelsen af roning, se Bonde 1986, s. V, note 44.

⁴⁴ Varnild, I., »Sport som folkelig forlystelse« i antologien, »For sportens skyld«, Nationalmuseet, Kbh., 1972.

dannedes i provinsen.⁴⁵ I København skete den egentlige medlemsmæssige revolution i 1890'ernes første år, idet der stiftedes en lang række klubber, og de første opnåede et medlemstal på ca. 1900.⁴⁶ Denne fremgang, som fulgtes op af en opblomstring af væddeløbssporten,⁴⁷ fik kunstcyclismen imidlertid ikke del i. Tværtimod gik den hastigt tilbage for helt at forsvinde efter århundredeskiftet. Den elegante mand veg for den hurtige mand!

Hastighedsrevolutionen på cykel var i begyndelsen domineret af de højere samfundslag. Først med dannelsen af »Arbejdernes Bicycle Club« i 1894 med Frederik Borgbjerg som formand og A. C. Meyer som kasserer, kom arbejderne op på de rullende hjul.⁴⁸ Foreningens vigtigste formål blev af skaffe billige cykler til de ikke just rige medlemmer, hvilket skete gennem afbetalingsaftaler á tre kr. pr. uge pr. mand. Efter 1½ år var der på denne måde købt og betalt 200 cykler.⁴⁹

Fart og fremdrift i boldspil

Lysranke Rygge
– Ungdommens Smykke –
Sundheden gemmer.
Smidige Lemmer,
Rappe som Lyn,
Snarraadigt Syn,
Muskler som Staal
– Det er vort Maal
KB's slogan i 1901.⁵⁰

Boldspil var ikke nogen ny opfindelse i slutningen af forrige århundrede, men havde i forskellige former været dyrket af både adel og bønder i mange århundreder. I slutningen af 1800-tallet blev boldspillet imidlertid taget op på ny af byborgerskabet, som bl.a. dannede klubberne KB, AGF, B93, AaB, OB og B1901.⁵¹ Også arbejdermændene kom hurtigt med ikke mindst gennem oprettelsen af fagklubber, som typografernes, bagernes, skræddernes, cigararbejdernes, skomagernes og jernbanearbejdernes boldklubber. Alle disse klubber blev stiftet før 1887, hvorfor

⁴⁵ »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 480f.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid, s. 481 ff.

⁴⁸ Varnild, s. 91f.

⁴⁹ Ibid. Det andet formål var udbredelse af socialistiske ideer i omegnen af København!

⁵⁰ »Kjøbenhavns Boldklub i 25 Aar«, Kbh., 1901.

⁵¹ Berthelsen, A. W., »Frispark«, Odense, 1983.

fodbold- og kricketspillet må betragtes som de første sportsgrene, som blev dyrket af arbejdere herhjemme.⁵²

Den første boldklub blev stiftet så tidligt som i 1866 (Sorø Akademis Boldklub), men det egentlige gennembrud skete fra 1880'ernes midte. Fra 1885 til oktober 1889 voksede antallet af klubber fra ca. 15 til 83, hvilket betød at ca. 4000 mænd dyrkede klubboldspil så tidligt som i 1889!⁵³ Denne drastiske kvantitative udvikling af boldspillet blev fulgt op af en kvalitativ ændring i forhold til århundreders boldspil. Det nye var først og fremmest den revolutionering af de unge mænds bevægelsesmønstre som skete i kraft af de nye boldspils hastighedspræg, og som også kan aflæses af navnene på fodbold- og kriketklubber som »Rap«, »Kvik«, »Fremad« og »Frem«.⁵⁴

Historien bag den største og mest hæderkronede borgerlige boldklub *Københavns Boldklub* kan give et virkelig godt indtryk af overgangen fra langsomme og mindre »livlige« spil til mere hurtige og dynamiske. Allerede i det indledende citat til dette afsnit kan der spores en stærk fascination i KB af de »smidige Lemmer, rappe som Lyn«. Langbold var et spil, som gennem århundreder var blevet dyrket i Danmark,⁵⁵ og oprindeligt spillede det også en central rolle i KB. Fra begyndelsen af 1880'erne gik flere og flere medlemmer imidlertid over til at spille kriket, fordi de fandt langbold for »tamt« og for ensformigt; og den omstændighed, at det angiveligt ikke egnede sig til konkurrencekampe, bragte det snart til helt at forsvinde i KB.⁵⁶ I »Illustreret Idrætsbog« blev det i 1890 slået fast, at kriket nu på landsplan var langt mere i vælten end langbold, og dette tillagdes, at kriket »baade for udøvere og for kyndige Tilskuere (frembyder) en større Rigdom paa Variationer...Kraft og Behændighed«.⁵⁷

Nogenlunde samtidig med kricketspillets optagelse i KB fandt også fodboldspillet fodfæste, og efterhånden tabte kricketspillet terræn til fodboldspillet på landsplan. Heller ikke kriket levede op til de fleste boldspilleres fascination af det hastige bevægelsesmønster. Problemet var, at der ikke som i fodboldspillet var sat en fast tidsgrænse på spillets længde. Således kunne ét enkelt spil vare i to dage, hvorefter det

⁵² »Tidsskrift for Sport«, 1887, s. 488. Ved læsning af Korsgaards »Kampen om kroppen«, s. 137, får man indtrykket af at den første arbejdersportsklub stiftedes i 1888 som kraftsportsklub.

⁵³ »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 667–674.

⁵⁴ Ibid, s. 667f.

⁵⁵ Korsgaard, 1982, s. 135.

⁵⁶ »Københavns Boldklub i 25 Aar«, s. 12 og 18.

⁵⁷ »Illustreret Idrætsbog«, 1890, »Langbold«, s. 491.

erklæredes for »udtrukket«. ⁵⁸ Dertil kom, at reglerne var talrige og komplicerede, hvorfor det også var svært at lære. ⁵⁹ I »Tidsskrift for Sport« blev det i 1884 fremhævet, at fodboldens popularitet skyldtes, at »de enkelte Spillere gjerne ville bevæge sig mere frit i Marken, end det kan tillades i Kricket«. Og fodboldspillet blev generelt karakteriseret som et spil der udvikler idrætsmandens hurtighed, kraft og udholdenhed. ⁶⁰

Efterhånden kom der i KB et nyt spil til, der truede med at udkonkurrere fodboldspillet. Det var tennisspillet, som udøvede en så stærk tiltrækning på medlemmerne, at det blev vanskeligt at stille et godt fodboldhold i begyndelsen af 1880'erne. I slutningen af 90'erne skete der endog en 30–40-dobling i antallet af tennisspillere i KB! ⁶¹ Dette skyldes ikke, at tennis skulle være et mere hurtigt eller mindre kompliceret spil end fodbold, men viser hen til KB's præg af at være en overklasseklub. ⁶² Fodboldspillet var allerede før århundredeskiftet blevet en yndet sport blandt arbejdere. ⁶³ På denne baggrund frembød det dyrere tennisspil en mulighed for borgerne til at fremvise social distance overfor arbejdermændene gennem valget af sportsgren. Hertil kom, at borgerskabet kunne dyrke lawn-tennis i deres haver, ⁶⁴ hvilket betød, at havespillet croquet blev lagt på hylden. Grunden var, at det opfattedes som »alt for tamt til at interessere i Længden«. ⁶⁵ Det måtte nu vige for »det meget livligere« Lawn-tennis. ⁶⁶

Udviklingen af den mandlige hurtighed i boldsporten skete ikke blot som en overgang fra langsomme til hurtigere spil, også selve spillenes struktur og regler blev flere gange ændret i retning af yderligere tempoopskrining. Fodboldspillet er f.eks. i løbet af de sidste ca. 100 år blevet udsat for flere ændringer af offside reglen med en yderligere hurtiggørelse af spillet til følge. ⁶⁷

Hvis vi ser nærmere på fodboldspillernes måde at bevæge sig på, bliver det første indtryk et temmelig forvirret syn af spillere, der bevæger sig i alle tænkelige retninger uden nogen iøjnefaldende logik. Ved et nærmere

⁵⁸ Hovgaard, »Sport«, Kbh., 1888, s. 107.

⁵⁹ Ibid., s. 112.

⁶⁰ »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 501 f.

⁶¹ Se note 50.

⁶² Dette ses meget tydeligt af »Æresgalleriet« i jubilæumsbogen »KB gennem 75 år«, Kbh., 1951, s. 183 ff.

⁶³ Jvf. »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 668 og Staal, 1892, s. 668.

⁶⁴ Højrup, O., »Nationalmuseets etnologiske undersøgelser og idrætshistorien«, i »Rapport fra Idrætshistorisk Seminar«, (DHL), Kbh., 1983, s. 17–21 (upubliceret).

⁶⁵ Hovgaard, 1888, s. 144.

⁶⁶ »Illustreret Idrætsbog«, 1890, »Croquet«, s. 626.

⁶⁷ Eichberg, 1978, s. 114.

øjesyn bliver det imidlertid klart, at begge hold er præget af en stærk fremdrift og i bogstaveligste forstand målrettethed, og at den eneste grund til den store variation i bevægelsesmønstrene er, at begge parter af al magt forsøger at stoppe modpartens fremdrift mod målet.

Mange af de tidligste arbejderboldklubber inkorporerede fascinationen af det nye udviklings- og fremskridtsoptimistiske bevægelsesmønster direkte i deres klubnavn. F.eks. »Fremad Amager«, »Frem« (Odense) og »Velo« (af *velox* = hurtig, let). I modsætning hertil valgte mange af de tidligste kraftsportsklubber navne som pegede på det faste, urokkelige og stærke, f.eks. valget af klubnavne med vikingetiden som inspiration: »Dan«, »Hermod«, »Thor« osv.

I fodboldspillet kunne arbejdermændene dyrke og udvikle den kollektivitets, som var blevet den vigtigste løftestang i deres sociale og politiske frigørelseskamp. Samtidig blev fodboldspillet udsat for en forråelse i arbejderklubberne. De mandlige kropsarbejderes fysisk bastante mandighed kom på denne måde til udtryk i deres sportsdyrkelse. Efterhånden indoptog de borgerlige klubber de mere voldsomme elementer i deres spil.⁶⁸

I det foregående har jeg flere gange strejft, hvad man kan kalde det afvekslende og spontane element i fodboldspillet. Til forskel fra kampsportsgrenene, som byggede på et meget lineært og forudsigeligt bevægelsesmønster, spillede den lynhurtige, intuitive evne til at tilpasse sig spillets vekslende omstændigheder en stor rolle i fodboldspillet. Denne spontaneitet og omstillingsevne har givetvis haft en indvirkning på de mænd, som dyrkede fodbold fremfor f.eks. væddeløbscykling. Omvendt har det givetvis været forskellige mandetyper, som følte sig tiltrukket af de forskellige typer sportsgrene.

»Det langsomme køn«

Når jeg i det foregående har beskrevet århundredeskiftets sportsmænd som tilhørende »det hurtige køn« er det egentlig en tilsnigelse, for det implicerer, at kvinderne ifølge idrætslitteraturen ikke skulle udvikle deres hurtighed i særlig grad, og at de ikke i nævneværdig omfang deltog i århundredeskiftets sportslige hastighedsrevolution. Som en kontrastfigur til sportsmændene vil jeg i det følgende se nærmere på kvindernes rolle i århundredeskiftets bevægelsesrevolution i sportsligt regi.

Hvis vi for eksempel ser på ridningen, var det tydeligt, at kvinderne ikke skulle bryde sig om at spurte afsted over stok og sten. Ridning var i

⁶⁸ Berthelsen, 1983, s. 22.

perioden udelukkende en aktivitet som blandt kvinder dyrkedes af »vore velhavende Klassers Damer«,⁶⁹ og normerne for disse kvinders »præstationer« på heste var først og fremmest koncentreret om den korrekte, anstændige, sømmelige og pæne fremtoning.

Ikke kun ridningen, men også cyklingen blev i perioden en fornøjelse blandt overklassens kvinder. I dag er vi ikke vant til bevidst at skelne mellem en mandlig og en kvindelig måde at cykle på. Omkring århundredskiftet blev det imidlertid i idrætslitteraturen direkte foreskrevet kvindelige cyklister ikke at bevæge sig med for stor kraft og hast. Selv en så relativt progressiv mand som sportsagitatoren, løjtnant William Hovgaard, der ligefrem erklærede sig som tilhænger af kvinders »Eman-cipation« i sportsverdenen,⁷⁰ holdt fast ved, at for kvinderne gjaldt, at »de voldsomme Spurts bør undgaaes«.⁷¹

Indenfor roning begyndte kvinderne allerede før århundredeskiftet at gøre sig gældende, dog i langt mindre omfang end mændene. Den eneste specifikt kvindelige roklub omkring 1890 var så vidt jeg har kunnet registrere »Københavns kvindelige Roklub« med 18 aktive og 9 passive medlemmer. I modsætning hertil dyrkede ca. 800 mænd roning.⁷² Igen ser vi det samme mønster i idrætslitteraturens behandling af kvinderne. Kvinderne skulle ikke bryde sig om at ro hurtigt eller kraftfuldt, som det f.eks. kan ses af dette citat: »Fremfor alt maa man ikke overanstrenge sig, thi det gjælder jo ikke for Damerne at opnaa den størst mulige Hurtighed eller Kraftudvikling, men at drive Idrætten paa en let og behagelig Maade«.⁷³

I København fandt man tilsyneladende en praktisk måde at udtrykke kønsforskellen på i de såkaldte dameløb. Det var her ikke hurtigheden der var afgørende; vægten blev lagt på en »smuk og stilfuld Roning«.⁷⁴ Det synes dog absurd, at løbet i et og alt med undtagelse af værdimålestokken (tidsmålinger) var arrangeret efter en konkurrencesportskonfiguration, f.eks. med start på samme tidspunkt, en fastlagt bane og et fremadrettet bevægelsesmønster. Morsomt er det, at når først startskuddet havde lydt spurtede kvinderne afsted. F.eks. ved »Dameløbet« i en kaproning ved Langelinie i 1905, hvorom Politiken skrev at »Kaplysten ikke var mindre

⁶⁹ Hovgaard, 1888, s. 54. Jvf. også Orlov-Andersen, »Hvad enhver Rytterske bør vide«, Kbh., 1908, s. 53. Andre kvinder havde naturligvis ikke råd til at dyrke ridning.

⁷⁰ Hovgaard, Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² Jvf. »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 268 ff. Roklubberne kunne dog have kvindeafdelinger.

⁷³ Ibid., s. 268.

⁷⁴ »Idrætsbogen«, »Roning«, 1909, s. 9.

end hos rigtige Kaproere. Fra Start til Maal blev der roet med megen Energi.«⁷⁵ I mange år herefter kæmpede kvindelige roere for at få lov til at stille op til egentlige hurtigløb, men først i 1941 (!) lykkedes det. Bestyrelsen for »Dansk Forening for Rosport« bøjede sig og indførte et dansk mesterskab på tid for kvinder.⁷⁶

I idrætslitteraturen var der også meget forskellige normer for de to køns bevægelsesadfærd hvad angik boldspil. Det var utænkeligt, at kvinder skulle deltage i fodbold eller cricket. I afsnittene om disse sportsgrene blev kvindesport overhovedet ikke nævnt. Sandsynligvis blev de store, voldsomme og svedfrembringende bevægelser og sparkene, som udviklede benmuskulaturen ikke anset for passende for kvinder. Tennis derimod blev anset for at være en sport for begge køn, men der gjaldt vel at mærke helt forskellige normer for kraft, hurtighed og bevægelighed. For Hovgaard var det en stor fordel ved tennisspillet, at det kunne engagere begge køn. Det var på ingen måde farligt, og kunne derfor spilles af »baade Damer, ældre Herrer og Børn«, samtidig kunne det dog også spilles så hårdt, behændigt og hurtigt, at ingen mænd burde afvise det: »Den større Færdighed i Spillet stiller saa store Fordringer til Kraft, Behændighed og et sikkert Øie, at ingen Mand behøver at undse sig ved at spille det.«⁷⁷ Ikke desto mindre blev tennis et af de første spil, hvor kvinder opnåede mulighed for at deltage i konkurrencer. F.eks. arrangerede KB allerede i 1891 individuelle kampe for kvinder.⁷⁸

Interessant nok blev boldspil som bandy (vor tids is-hockey!) og hockey taget op af en lille del af overklassens kvinder.⁷⁹ Det relativt hårde og hurtige håndboldspil blev i idrætslitteraturen ikke anset for upassende for piger, i hvert fald ikke af spillets danske skaber Holger Nielsen. Nielsen beskrev håndboldspillet som et spil, hvor vekslinger og skift foregik langt hyppigere end i andre boldspil,⁸⁰ og han lod det være tilladt at fastholde modstanderen, dog uden at kræfterne måtte præge spillet dybtgående. Igen skete der dog en betoning af kønsforskellen: I pige-håndbold blev det forbudt at fastholde hinanden.⁸¹ Hvad der imidlertid forblev helt utænkeligt var, at kvinder skulle deltage i de tunge kraftsportsgrene som vægtløftning, brydning og boksning.

Ikke alle kvinder accepterede de mandlige idrætsskribenters forsøg på at monopolisere hurtigheden. I løbet af 1890'erne lykkedes det for de to

⁷⁵ Politiken 25.9.1905.

⁷⁶ Korsgaard, 1982, s. 289.

⁷⁷ Hovgaard, 1888, s. 144.

⁷⁸ »Kjøbenhavns Boldklub i 25 Aar«, Kbh., 1901, s. 120.

⁷⁹ Jvf. »Idrætsbogen«, 1909, s. 80 ff og 107 ff.

⁸⁰ Ibid., 1909, s. 146.

⁸¹ Ibid., s. 152.

cykelryttere Johanne Jørgensen og Susanne Lindberg at slå en lang række rekorder, sat af mænd vel at mærke, hvilket vakte international opmærksomhed.

Den stærke mand

Blandt arbejdersportsmændene var der omkring århundredeskiftet en mindst lige så stærk fascination af styrken som af hurtigheden. Fra slutningen af 1880'erne begyndte en del kropsarbejdere at dyrke kraftsportsgrene som f.eks. vægtløftning, brydning og boksning. I 1888 dannedes den første kraftsportklub, »Københavns Athlet-Klub« (KAK), bl.a. på initiativ af den socialdemokratiske agitator A. C. Meyer, der havde gjort den erfaring, at arbejdermændene var langt mere interesseret i kraftsport end i cricket, som han tidligere – sammen med de to cand.phil'er E. Staal og Herman Trier – havde forsøgt at animere dem til.⁸² I KAK dyrkedes der vægtløftning, og klubben var fra starten af domineret af mænd fra fag, der krævede kropsstyrke. Med en anden socialdemokratisk sportspioner, journalisten Norman Bryns ord: »Kraftige Murere, muskuløse Smede og Maskinarbejdere, energiske Tømrere«.⁸³ Den ekstreme dyrkelse af styrken, som fandt sted i KAK viste sig klart i adgangskriteriet, som kun tillod mænd, der kunne svinge en 70 pundskugle op i strakt arm, at blive medlem.⁸⁴ Som en reaktion mod at man i KAK nærmest var »Nået frem til at bedømme en mand efter hans størrelse«, ⁸⁵ tog en tredje pioner indenfor arbejdersporten, sprøjtefører P. L. Jacobsen, i 1895 initiativ til dannelsen af »Arbejdernes Idræts Klub«. Her dyrkede arbejderne et bredere udvalg af idrætter som f.eks. gymnastik, brydning, boksning og atletik. Klientellet var et lidt andet end i KAK. Også her var der ganske vist hovedsageligt tale om faglærte arbejdere, men nu med en overvægt af arbejdere fra erhverv, hvor det ikke så meget var kropsstyrken som teknikken og snilden, der var vigtig for arbejdsvejen, f.eks. snedkere, malere og skræddere.⁸⁶ På trods af

⁸² Meyer, A. C., »En Agitators Erindringer«, Kbh., 1936, s. 106ff. Meyer glemmer tilsyneladende en tredje initiativtager, nemlig formanden for »Fremskridtsklubbens Boldklub«, fuldmægtig Heilbuth, jvf. jubilæumsskriftet, »Typografernes Sportsklub gennem 25 Aar«, Kbh., 1912, s. 5. Her bestemmes E. Staal, der senere blev landsretssagfører, som den egentlige »ophavsmand« til agitationen om friluftssport til arbejderne. Medlemstallet i Typografernes Sportsklub var kort tid efter starten 70 (ibid.).

⁸³ Varnild, 1972, s. 91.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid. og Hansen, E., »Arbejderidrætten i Danmark 1929-43«, artikel i »Den jyske historiker« 19/20, Århus, [1980], s. 139-204.

⁸⁶ Jvf. Hansen, 1980, note 9.

denne modreaktion mod den ekstreme kraftdyrkelse blev der som vist også i AIK dyrket kraftsport, nemlig græsk-romersk brydning og boksning, hvilket klubben havde tilfælles med en lang række atletklubber, som skød op lige omkring århundredeskiftet.⁸⁷

Omkring århundredeskiftet var den såkaldte showbrydning en uhyre populær folkelig fornøjelse. Kæmpestore, stærke, ofte lettere fedladne mænd, som f.eks. vores hjemlige verdensmester, Magnus Beck Olsen, udkæmpede drabelige kampe under store publikumsskarers bevågenhed. Ofte var kampens udfald aftalt på forhånd.⁸⁸ Efterhånden kunne der dog spores en form for træthed og ligegyldighed overfor showbrydningen ikke mindst pga. det langsomme bevægelsesmønster. Den sidste internationale showbryderkonkurrence sluttede i 1905, og Ekstra Bladet tog i den anledning afstand fra »de tykke Mænds« vælten sig på madrasserne. I stedet fremhævedes den amerikanske boksning, hvor mændene så helt anderledes ud: »Kraftige, slanke Mennesker, hvis Muskler er som Staal, hvis Hud er blank som Elfenben«.⁸⁹

Efter showbrydekampenes ophør i 1905 voksede boksningen hastigt frem som arvtager af publikums yndest; baggrunden for dette skift må bl.a. søges i, at boksning, skønt kraftbetonet, er en langt hurtigere kampform end brydning. Brydningen gennemgik omkring århundredeskiftet store forandringer. Den traditionelle showbrydning blev nu forladt til fordel for en moderne sportsbrydning, hvor opdelingen i vægtklasser var af afgørende betydning. Vægtopdelingen betød, at det ikke som i showbrydningen kunne betale sig at være stor og tyk for at kunne tromle sin modstander. Tværtimod blev det nødvendigt, at alle de kilo man måtte veje var muskler, med mindre man var sværvægter. De mange lette folk medførte, at brydningen blev en hurtigere kampform. Den hastighedsbremsende clinchning, som var meget neddæmpet i boksning,⁹⁰ forblev dog selve krumtappen i brydernes bevægelsesmønster.

Idrætslitteraturens mandlige kropsideal kan altså ikke siges at have været et fælles ideal for borgerskabets og arbejdsklassens sportsmænd. En meget stor del af præmietagerne ved Dansk Athletunions Konkurrencer for smuk Legemsbygning (1902–1917) var faglærte arbejdere.⁹¹ Blandt disse var det især mænd fra atletklubberne som stillede op til skønhedskonkurrencerne,⁹² dvs. fra klubber, hvor kraft og styrke dyrkedes gennem

⁸⁷ Jvf. Müller, 1907 (1898), s. 263.

⁸⁸ Meyer, 1936, s. 154 ff. om showbrydning.

⁸⁹ Varnild, 1972, s. 97f.

⁹⁰ »Idrætbogen«, »Boksning«, s. 42.

⁹¹ I hvert fald frem til 1904 (ibid., s. 118).

⁹² Jvf. Politiken 18.9.1905 og 11.7.1910.

aktiviteter som brydning og vægtløftning. Et af de midler, som blev brugt for at smede en smuk og stærk krop var den stærkt muskeludviklende Sandow-gymnastik. Sandow kan bedst beskrives som datidens Arnold Schwarzenegger.⁹³ Han kom fra Königsberg, og rejste i 1889 til London, hvor han besejrede den professionelle »stærke mand«, Samson, hvorved han vandt international berømmelse. Denne berømmelse forstærkedes yderligere gennem udgivelsen af hans vægttræningssystem, som herhjemme bl.a. blev brugt af arbejderatletklubberne »Dan« og »Hermod«. Arbejderatleterne satte i høj grad deres præg på præmietagningen ved DAU's konkurrencer. F.eks. var det i 1902 og 1904 brydere fra »Hermod« som tog førsteprisen.

Der var imidlertid også en del ikke-atleter, som vandt skønhedskonkurrencerne. Én af dem var I. P. Müller, som sejrede i 1903, og som så meget kritisk på atleterne indenfor arbejdersporten. Faktisk mente han, at de med urette havde taget monopol på ordet atlet, som var betegnelsen for de græske idrætsmænd. Dette anså han for uretfærdigt, ikke mindst fordi løbet – især det korte løb – ifølge ham var den vigtigste af alle de olympiske kampe.⁹⁴ For Müller var problemet ved typiske arbejdersportsgrene som vægtløftning og brydning bl.a., at de udviklede langsomme mænd! Mænd der, som han sagde, »næsten ikke kan gaa for bare Kræfter«.⁹⁵ Og her er vi faktisk inde ved kernen i de sociologiske forskelle på mandeidealet i den borgerlige sport og i arbejderens atletsport. I. P. Müller var løjtnant, og i sin konsekvente dyrkelse af hurtigheden⁹⁶ var han en meget præcis eksponent for den borgerlige hurtighedskultur. Interessant i denne sammenhæng er det, at også hurtighedssportsgrene var repræsenteret ved skønhedskonkurrencerne i form af roere, løbere og svømmere.⁹⁷ Og roeren H. Claessen-Schmidt fra »Københavns Roklub« vandt faktisk både i 1908 og i 1910.

Som sagt brød I. P. Müller sig ikke meget om »de stærke mænds« kroppe. Først og fremmest vendte han sig mod den overdrevne udvikling af armmusklerne på bekostning af især den indre muskulatur, og mod deres ekstreme spændthed, som han fremfor alt fandt helt latterlig, når der skulle tages billeder: »Naar de skal fotograferes, lægger de an paa at dupere Beskueren, idet de presser de unaturlig spændte Arme frem i Forgrunden, saa Musklerne synes at være endnu mere overdrevent

⁹³ I Sandows bog »Hvordan man bliver stærk«, Kbh., 1902, præsenteredes han som »Verdens stærkeste og smukkeste Athlet«.

⁹⁴ Müller, 1907, s. 261.

⁹⁵ Jvf. Müller, 1907 (1898), s. 258.

⁹⁶ Ibid., (1898), s. 255.

⁹⁷ Jvf. »Sportsalmanakken«, Kbh., 1916, s. 24f. Udkom 1909 – 14.

udviklede og knortede, end de i Virkeligheden er; eller de bøjer sig med et dystert Blik forover og sammentrækker krampagtigt alle Forsidens Muskler«. ⁹⁸ I modsætning til de ophøjede grækere sammenlignede han deres lærermester Sandow med »Renaissansens træge, klodsede Skikkelser«. I sin stærke kritik af arbejderatleternes skønhedsideal viste Müller meget klart, at han tilhørte en anden klasse. Skønt han ofte hyldede arbejderklassen i modsætning til den dekadente borgerlighed ⁹⁹ kunne han ikke overskride sine egne klasserødder på så dybt et mentalt plan, at han forstod, at arbejderatleternes ekstreme skønhedsopfattelse kunne ses som et udtryk for deres klassespecifikke kultur: Den udprægede fascination af den ekstremt spændte mandekrop kan ses i sammenhæng med den barske »kamp for tilværelsen«, som mange af dem gennemlevede. Ikke at være i stand til at spænde sig op til at gå hver enkelt hård dag i møde, kunne for arbejdermanden betyde at bunden blev slået ud af hans og hans families liv. Det skal her erindres, at en stor del af arbejderklassens mænd rent faktisk sank til bunds i alkohol omkring århundredeskiftet. I. P. Müller – og med ham sandsynligvis kun få andre af borgerskabets mænd – oplevede imidlertid det store privilegium i en barsk epoke at være i stand til med Wilhelm Reichs ord at realisere et fleksibelt kropspanser, som når der skulle præsteres kunne spændes op, og når spændingen ikke var nødvendig kunne blødes op med ressourceopbygning til følge. På samme måde kan arbejdersportsmændenes hyldest til den stærke armmuskulatur ses som udtryk for, hvor vigtig færdigheden i at løfte og bære ofte meget tunge ting var for deres arbejdsevne. Dermed er det ikke sagt, at de dyrkede Sandow-gymnastik for at blive bedre til arbejdet, men styrken var nu engang deres medium, og en vigtig måde at markere et egetværd på overfor hinanden og overfor andre samfundsklasser. Som én af de mest succesrige atleter omkring århundredeskiftet, verdensmesteren i brydning Jess Petersen sagde, da han for første gang mødte A. C. Meyer: »Mit Navn er Jess Petersen, vil De se min Arm?« ¹

Forskellene mellem klassernes kropsidealer skal dog ikke overbetones. Der var i vid udstrækning tale om et fælles ideal, som hyldede kraften og den spændte mandekrop. Denne kropstype kan siges at være blevet et mandligt skønhedsideal ikke blot i sportens univers, men også i brede dele af samfundet i løbet af det sidste århundrede. I sporten som i samfundet blev det nu stadig sværere at være »et Fedtbjerg, at have »Ølmave« eller at have en »smalskuldret«, »ranglet«, »uharmonisk« eller

⁹⁸ Müller, I. P., »Mit System«, Kbh., 1904.

⁹⁹ Jvf. Müller, 1907, (1898), s. 154 og 1904, s. 118.

¹ Meyer, 1936, s. 158.

i det hele taget »grim Skikkelse«.² I sin yderste konsekvens rummede idrætsslitteraturens éndimensionale mandeideal en fare for en grov ringeagtelse af alternative måder at være mand på. F.eks. hed det i en helt ekstrem erklæring om »den engelske Race«, at sporten havde bevirket, at »blegfede eller ranglede, nærsynede, skaldede eller paa anden Maade mangelfulde Individer blandt Ungdommen er en stor Sjældenhed«.³

Alt i alt må arbejdersportsmændenes kraftsport omkring århundredeskiftet ses som udtryk for en selvstændig klassekultur. Både med hensyn til sved, kropskontakt, styrke, mod og voldsomhed udskilte kraftsporten sig fra den øvrige sportskultur. Kraftsporten kan ses som en understrøm i den borgerlige sportskultur, en understrøm som peger tilbage til forgangne århundreders bondekraft og -slåskultur. Der synes i en vis udstrækning at være en kontinuitet i kropsarbejdernes kultur hvad angår elementer som den direkte fysiske slåskamp og forherligelsen af styrken. Denne kontinuitet kan siges at strække sig helt frem til i dag, hvor der stadig dyrkes kraftsport, og hvor den ekstreme bodybuilding er blevet et helt moderne udtryk for hyldesten til den stærke mand. Arbejdersportsmændenes voksende fascination af det hurtige bevægelsesmønster, f.eks. i fodboldspillet, kan ses som en tilnærmelse til de borgerlige sportsmands hastighedskultur. Omvendt må selve det faktum, at borgerlige sportsmænd begyndte at dyrke store svedfrembringende og kraftfulde bevægelser og helt generelt at dyrke kroppen, der ellers i vidt omfang var tabueret i den victorianske kultur, ses som udtryk for en tilnærmelse til kropsarbejdernes kultur.

Den teknologiske mand

Udviklingen af den moderne hastighedssport foregik ikke kun på et bevægelsesmæssigt plan, men havde også dybe rødder i teknologiudviklingen. Især indenfor tidssportsgrenene, hvor kampen mod vandets og luftens hæmmende kræfter var vital, blev teknologien central. I den tidlige danske sport var der en intim sammenhæng mellem teknologi, sport og maskulinitet. At kunne suse henad landvejen eller gennem havets skum med voldsom hast blev et privilegium for de mænd, som havde råd, tid og mod dertil. Kvinderne derimod blev i idrætsslitteraturen, såvel som i den faktiske sportsudøvelse, henvist til at bruge langsommere teknologi i de hurtige sportsgrene eller simpelthen at dyrke

² Staal, 1898, s. 12.

³ Ibid., s. 4f.

mindre teknologitunge kropsaktiviteter som gymnastik eller lawn-tennis. Dyrkelsen af den dyre hastighedsteknologi blev også en mulighed for en del af borgerskabets mænd til i bogstaveligste forstand at skabe social distance til egne klassefæller, og ikke mindst til mænd fra »lavere« klasser, som ikke havde råd til en sådan luksus. Ved hjælp af hastighedsteknologien blev det muligt at bevæge sig hurtigere end alle andre i dette samfund; ja, i bogstaveligste forstand at distancere dem, som ikke kunne klare sig i racet. I det følgende vil jeg se nærmere på, hvad jeg vil kalde århundredeskiftets sportsteknologiske revolution, en revolution som først og fremmest udspandt sig indenfor ridning, cykling, roning og sejlads.

En hest er godt nok ikke et stykke teknologi, som en robåd er det. Alligevel vil jeg i det følgende undersøge *ændringer i hestenes form og bevægelser* i sammenhæng med de øvrige sportsteknologiske ændringer i perioden. Der var nemlig tale om en decideret formgivning af racerhesten, en formgivning der havde en dybtgående sammenhæng med ændringerne indenfor den egentlige sportsteknologi.

Udviklingen af hestevæddeløbet havde en betydning, der rakte langt ud over selve hastighedsændringen. Også hestekroppens bevægelser i rummet blev forandret, en udvikling, som blev meget nøje iagttaget i datidens idrætslitteratur. Der viste sig at være en verden til forskel mellem den moderne væddeløbshest og den traditionelle skolehest, som til trods for den adelige voltigerings forfald fortsat spillede en stor rolle indenfor ridekunsten. F.eks. lød det: »Hos Skolehesten er Tyngdepunktet bragt langt tilbage, for at Hesten kan udføre langsomme høje Bevægelser og snevre Vendinger; Evnen til at kunne lægge det langt frem til at udvikle en betydelig Hurtighed kræves ikke ... Fladtløbshesten endelig behøver udelukkende den enorme Fart og lægger aldeles ingen Vægt paa høje Bevægelser og snevre Vendinger, den kræver væsentlig kun Øvelse i at bevare Ligevægten, naar Tyngdepunktet lægges saa langt frem som muligt«.⁴

Selve hestens bevægelsesmønster havde tydeligvis gennemgået en dybtgående forandring, når skolehesten sås i kontrast til den moderne væddeløbshest. Udviklingen gik fra skolehestens langsomme, høje bevægelser og snævre vendinger, som udfyldte et relativt begrænset rum til fladtløbshestens langstrakte, hastige og ekspansive forsøg på en gennem-brydning af tidens og rummets snærende bånd. Den kropsforvandling som kan iagttages var imidlertid ikke indskrænket til selve tidspunktet for præstationen. Væddeløbshesten havde også rent anatomisk en helt anden krop end skolehesten. Ville man have en væddeløbshest, måtte man

⁴ »Illustreret Idrætsbog«, 1893, s. 139.

skabe den. »At forandre en Skolehest til en Væddeløbshest er ikke gjort med, at man lægger sig forover, giver Tøjlerne efter og jager Sporerne i Livet paa den. Hele Hestens Form maa forandres. Hals og Hoved maa bringes dybere ned og Rygformen maa blive en anden«. ⁵ Denne kropslige forvandlingsproces huede dog ikke alle. I det følgende eksempel blev der f.eks. taget afstand fra menneskets forsøg på at spille skaber: »Man fuser i Vorherres Værk, blander om paa Racerne, indtil man faar en Bastard af en Mynde og en Hest kun god til Kapridning«. ⁶

På datidens malerier og tegninger af hestevæddeløb er udviklingen i kropsform og bevægelsesmønster fra skolehest til fladtløbshest ofte gjort helt tydelig. Fremstillingen af hestens skygger giver ofte beskueren en fornemmelse af det nye bevægelsesmønsters rumlige langstrakthed. Væddeløbshestens silhouet er af og til på det nærmeste aftegnet som en aflang streg. Der er endog tale om en overtydeliggørelse af tidens fremadrettede bevægelsesideal. Forben og bagben peger i diametralt modsatte retninger, hvorved hesten trækkes længere og fladere. Imidlertid har det gennem fotografering af væddeløbssituationer vist sig, at sådanne billeder er fysiologisk set ukorrekte; hesten kommer aldrig til at sprede for- og bagpartiet totalt fra hinanden. ⁷

Indenfor den traditionelle overklassesport, *sejlsporten*, skete der en drastisk ændring af bådenes udformning hen mod 1800-tallets slutning. Lige som i tilfældet med væddeløbshestene gik tendensen i retning af at gøre sejlbådene smalle og lange. I England blev en del kaproningsbåde gjort så smalle og dybe, at de meget træffende kaldtes »en Planke paa Højkant«. ⁸ Den sandsynligvis mest ekstreme »planke på højkant-kutter«, som sås i 1880'ernes danske farvande, var »Muriel«, som ejedes af konsul Broberg. Om dette fartøj lød det: »Den er smal som en Lineal, og Sejleviddet fortalte, at den faste Mand end ikke kunne vende sig i Køjen...«. Problemet var bare, at »Muriel« ikke havde nogen begyndelsesstivhed, og at den derfor havde svært ved at undgå drastiske krængninger. Den lagde sig fladt på vandet ved den mindste blæst! ⁹ Dette eksempel er selvfølgelig ekstremt, men det illustrerer ganske godt det største og mest omdiskuterede problem for de danske sejlsportsfolk i slutningen af forrige århundrede. Et af de vægtigste indlæg i debatten kom fra professor i filosofi Chr. Kroman, som i 1893 udgav skriftet »Kapseiladsens Logik« med undertitlen »Bidrag til Løsning af Maale-

⁵ Ibid, s. 737.

⁶ Korsgaard, 1982, s. 110.

⁷ Eichberg, 1978, s. 42.

⁸ »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 19.

⁹ Jubilæumsskriftet »Københavns Amatør-Sejlkлуб, 1891-1941«, Kbh., 1941, s. 11 ff.

problemet«. For Kroman var det brændende spørgsmål, om man skulle lade den teknologiske udvikling underordne det formål: »At opfinde den mest galopperende Seilemaskine, der overhovedet kan tænkes, for efter at have sat den ind i Verden at galoppere afsted paa den efter saa mange Præmier som muligt«, eller skulle man lade kapsejladserne »indgå som et Moment i almindelig Lystseilads og betragte den som et Middel til Udvikling af Sømandsdygtighed og almindelig Raskhed og Snarraadighed«. ¹⁰

Kroman selv sværgede til den sidste løsning og stillede spørgsmålstegn ved, om den første »i Længden kan fornøje andre end særlige Englændere og nervøse Amerikanere«. ¹¹ Kromans og mange andres mål var kort sagt at skabe et målesystem for kapsejladser, som kunne sikre, at stort set alle eksisterende bådtyper (og dermed også økonomiske formåender) ville have en chance for at tage førsteprisen. Der måtte ifølge ham ikke lægges »en usund, en ensidig Vægt paa visse Egenskaber, nemlig de Hastighedsfremmende, medens flere eller færre af de øvrige for en god Baad nødvendige Egenskaber som f.eks. Sedygtighed, en vis Rummelighed osv., forømmes«. ¹²

Kroman ville kort sagt forsøge at modvirke at »de naturlige Typer« umærkeligt glider over i de »udskeiende«, ¹³ hvorved mange almindelige lystyachter ville blive omformet i kapsejlerens billede. Dette forehavende lykkedes imidlertid ikke. Også indenfor sejlsporten vandt hastighedsteknologien mere og mere frem, og i midten af 1890'erne skete der en adskillelse af krydsere og racere, fordi det ville være for uretfærdigt at lade dem opstille i de samme løb. ¹⁴ Dette betød selvfølgelig ikke at sejlbåde, som ikke var indrettet til kapsejladser forsvandt, men blot at hurtighedsdyrkelsen omkring århundredeskiftet satte et stadigt stærkere præg på sejlbådsteknologien. Tendensen til at sportsredskaberne blev smallere og længere viste sig også indenfor andre sportsgrene som f.eks. roning, cyklesport, skøjte- og skiløb. ¹⁵

Ændringen af sportsteknologien har stor mentalitetshistorisk betydning. Den aerodynamiske formning af væddeløbshesten og sportsteknolo-

¹⁰ Kroman, »Kapsejladsernes Logik«, Kbh., 1893, s. 18. Jeg har opregnet 14 (!) bøger, som behandler »måleproblemet« ved kaproninger i tidsrummet 1893–1907.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., s. 23.

¹³ Ibid., s. 19.

¹⁴ Jvf. note 9, s. 28ff.

¹⁵ For roningens og cyklingens teknologiske udvikling, se Bonde, 1986, s. 85ff. For skøjtekunstens teknologiske udvikling, se »Idrætsbogen«, »Vintersport«, 1909, s. 39 og 41, og »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 691. For skiløbets udvikling, se »Idrætsbogen«, s. 41.

gien som endnu kunne sætte sindene i kog omkring århundredskiftet er i dag i vid udstrækning blevet en selvfølgelig, uproblematisk del af vores hverdag. For os er en cykel, som vi kender den, naturlig. En cykel er en cykel! Vi ser ikke nutidens cykel som led i en langvarig og omfattende hastiggørelse af cykelteknologien. I dag kalder vi spotsk den traditionelle gamle cykelmodel for en væltepeter, hvorved vi priser fremskridtet: »Det er da godt at vi nu kan lave cykler, der ikke vælter«. Hvad der her glemmes er, at al udvikling også rummer en afvikling. Mange ældre cykelmodeller – f.eks. ordinary'en – betragtedes i datiden ofte som mere elegant og sundere end de nyeste modeller, fordi den gav mulighed for at rette ryggen, hvorved åndedrætsorganerne kunne undgå at blive trykket sammen. Samtidig var den indrettet så den muliggjorde et godt udsyn. Man kunne køre afsted i en rolig rytme og koncentrere sig om det man så på sin vej. Alle disse muligheder blev dog vanskeliggjort med den moderne cykels, safety'ens fremkomst. Nu gjaldt det i stigende grad om at bøje ryggen og kigge nedad og fremad. Cyklen blev et hurtighedsinstrument. I dette perspektiv burde der faktisk skrives historie, om alt det der går tabt i det teknologiske »fremskridts« epoke. Sportsteknologien kan ses som redskab til at forstærke mandens beherskelse af naturen. I sportens begyndelsesperiode var naturbeherskelsen endnu ikke særlige vidtdreven, i hvert fald ikke hvad angår opførelsen af haller, stadion'er m.v. Dette skyldtes ikke alene manglende økonomisk formåen, men også en berømmelse af naturen: Sporten var led i »en grøn bølge«,¹⁶ og idrætslitteraturens mandsideal bar derfor også præg af en dyrkelse af det »naturlige«, en berømmelse af den mand, der »brunet og barket af Sol og Vind« bar præg af at bevæge sig på landevejen, på sø eller hav.¹⁷ I løbet af 1920'erne og 30'erne veg den grønne bølge imidlertid mere og mere for en tendens til at spærre sporten inde i rum, nærmere bestemt i sportslaboratorier, hvor naturens generende luner i form af f.eks. skiftende vind og vejr kunne lukkes ude.¹⁸ Som led i den samme proces mistede mandsidealet givetvis mere og mere sit grønne præg.

Den fremadrettede mand

Den nye hastighedskonfiguration viste sig ikke kun som en omformning af dyr og redskaber. Også sportsmanden måtte i bogstaveligste forstand bøje sig for udviklingen. Indenfor tidssportsgrene som væddeløbscykling,

¹⁶ Jespersen, E. og Eichberg, H., »De grønne bølger«, Fredningsstyrelsen, Kbh., 1986.

¹⁷ Jvf. f.eks. »Idrætsbogen«, 1909, s. 1.

¹⁸ Se note 16.

kapridning, kaproning, kapløb, hurtigløb på skøjter m.v. blev det efterhånden af aerodynamiske grunde nødvendigt at krumme ryggen for at komme hurtigere frem.¹⁹

Hvis vi som eksempel tager cyklismen, kan der konstateres en anderledes måde at sidde på alt efter, om der var tale om væddeløbscykling eller kunstcykling. I nedenstående konfigurationsskema vises det, hvor fundamental en bevægelsesrevolution der egentlig var tale om og den konfigurationelle sammenhæng mellem de enkelte elementer understreges.

	Kunstcyklisten	Væddeløbscyklisten
<i>A. Bevægelsesmønstre</i>		
1. Hovedstilling	lodret	vandret til skråt opad
2. Næsens højde	øverste del af nakken	lænden, til øverste del af lårene
3. Halsform	ret linje	vandret til liggende S-form
4. Ryghvælving	højeste punkt ved halsens begyndelse	højeste punkt ved pande, eller over hoved
5. Foroverhældning	ingen	betydelig
6. Bevægelsens natur	høj	lav og flad
<i>B. Teknologiens udformning</i>	høj, kort ordinary	flad, aflang, safety
<i>C. Tidsopfattelse</i>	afvekslende tidsrytmer	hurtighed er alfa og omega
<i>D. Rumopfattelse</i>	positionel bevægelse, volter og vendinger	ekspansiv, fremadrettet bevægelse
<i>E. Værdimålestok</i>	æstetisk, opvisningens kvalitet for tilskuere	kvantitativ tidsmåling
<i>F. Resultat</i>	Intet håndgribeligt (sejr og medalje)	sejr, medalje, rekord
<i>G. Køn</i>	Mænd	næsten udelukkende mænd

¹⁹ For billedillustration og -dokumentation til det flg. afsnit, se Bonde, 1986.

Som det ses af dette skema ændres stort set alle kropsdelenes stilling ved overgangen fra kunst- til væddeløbscyklisme. Bevægelsesmønsteret forandres totalt. Rytteren bevæger sig længere og længere ned mod styret i sin higen efter et mål forude. Og hans krop tenderer mod at danne en lige så ret linje, som den han farer ud af. Hvor det for kunstcyklisten i reglen var selve den artistiske proces, som stod i centrum, bliver resultatet, dvs. sejren, medaljen og rekorden det primære for væddeløbscyklisten. Og dette fremgår også af deres kropsholdning: Kunstcyklisten udtrykker et æstetisk ideal gennem sin ranke ryg, mens væddeløbsrytteren krummer sig for bedre at kunne nå det ønskede resultat. Hvor væddeløbsrytteren peger fremad, skyder kunstcyklisten nærmest opad. Det kan altså konstateres, at når f.eks. forholdet til tiden forandres, når tidens løsen for sportsmandens vedkommende bliver *hurtighed*, så vil der også være tendenser til at hans måde at udtrykke sig kropsligt på, hans figur og hans bevægelser, antager nye former. Omvendt vil nye bevægelsesnormer uvægerligt også implicere forandrede tids- og rumforestillinger.

Inden jeg går i gang med at diskutere *den bøjede ryg* i sportens regi, vil jeg forsøge at give et mere generelt billede af holdningsidealets historie. Den franske historiker Georges Vigarello har i sin doktordisputats givet et billede af kropsdisciplinerings historie i Frankrig fra middelalderen til i dag.²⁰ Hans udgangspunkt er kroppens holdning og groft forenklet viser han, at idealet om den rette ryg fra 1400-tallets adel og frem til i dag blev et vigtigt led i civiliseringen af samfundsindividerne. Idealet om den rette ryg fik efterhånden også en bredere klangbund først og fremmest i borgerskabet, og efterhånden også i de øvrige samfundsklasser. Allerede fra slutningen af det 15. århundrede begyndte den franske hofadel at interessere sig for ryggen. Adelige børn blev svøbt, og kvinder rettet op ved hjælp af korsetter for at leve op til det nye ideal om den ranke ryg. I det 17. årh.s adelige fægtning og ridning blev mandekroppens stivhed et tegn på graden af civilisation.²¹

For egen regning vil jeg tilføje, at den rette ryg kan ses som adelens forsøg på at distancere sig fra andre samfundsklasser. Gennem at rette ryggen kunne adelsmanden demonstrere sit høje civilisationiske stade, sin højere status og sin frigjorthed fra det legemlige arbejde, som krummede bondens ryg. Klasseforskellene blev således begrundet ud fra kroppens holdning. På samme måde kunne borgerskabets mænd i bogstaveligste forstand gøre sig til højerestående væsener overfor den kropsarbejder, der

²⁰ Vigarello, G., »Le Corps redressé«, Paris 1978. Vigarellos bog er blevet udførligt præsenteret på dansk i »Centring«, 1982/3-4, s. 117-137.

²¹ »Centring«, s. 118.

ligeså bogstaveligt måtte slide sig en pukkel til for at klare dagen og vejen. Den ranke borger signalerede selvkontrol og fasthed i karakteren. Han var en mand med rygrad! Problemet for arbejderen var bare, at det hårde legemlige arbejde ofte forkortede hans muskler. Han kunne derfor ikke bare tage sig sammen og mande sig op.

Mig bekendt er der ikke blevet foretaget nogen analyse af »rygradens historie« med udgangspunkt i dansk materiale. Når jeg derfor tillader mig at gå ud fra at Vigarellos franske »ryghistorie« også i store træk passer på danske forhold, kan det foreløbig kun begrundes ved hjælp af indicier, hvoraf jeg blot skal nævne to klassiske »opdragelsestekster«, som antyder noget om den rette rygs betydning for den adelige og den borgerlige kultur. Den ranke ryg var tilsyneladende et centralt pædagogisk mål for »tugtemesteren« Basilius Chemnitz. I året 1650 skrev han således i en redegørelse for sin undervisning af adelsmandens Wenzel Rothkirch's sønner, at »Med Omsorgen for Sproget er fulgt: Iver efter behersket Beskedenhed. Et aabenhjertigt Blik, harmonisk Rankhed og Beherskelse i Legemsholdning, rolige Lader, værdig Gangart og blandt anden Sømmelighed, Raskhed til Pligtens Udførelse«. ²² Idealet om den rette ryg var sandsynligvis også et centralt træk ved borgerskabet og den højere middelklasse. I Emma Gads bog »Takt og Tone« fra 1915 hedder det: »Undlad ikke at indprente Deres opvoksende Børn, hvor vigtigt det er at tilegne sig en smuk og rank Holdning, kendetegnet paa en nedarvet eller tidligt tilegnet Kultur. Lær dem at bevæge sig frit og rankt under Gangen. Lær dem at have en ret Ryg og at bære Hovedet højt. Den der gør det legemligt, vænner sig til ogsaa at gøre det aandeligt«. ²³

I løbet af det 19. århundrede udviklede der sig fra statsligt hold en interesse for den rette ryg som et centralt pædagogisk middel. Fra 1814 blev der indført en forsvarsorienteret gymnastik i de danske drengeskoler, en gymnastik som bl.a. indebar en idealisering af den »strenge« militæriske retstilling. ²⁴ Bønderne var dog ikke meget for denne gymnastik, ²⁵ men med udbredelsen af deres egen såkaldt svenske gymnastik fra midten af 1880'erne videreførtes traditionen med den rette ryg. Argumentationen var dog ikke den samme, for i bondegymnastikken blev vægten ikke lagt på rankheden som en kilde til militær disciplin, men til sundhed og skønhed. Den rette ryg skulle være bondens adelsmærke. ²⁶ Som hos

²² Andersen, B. »Adelig opfostring«, Kbh. 1971.

²³ Gad, E., »Takt og Tone«, Kbh. 1918.

²⁴ Jvf. Korsgaard, 1982, s. 34.

²⁵ Ibid., s. 37f.

²⁶ Ibid., s. 105.

Emma Gad var den rette ryg den smukke ryg. Og som hos hende borgede den ranke ryg for sjælelig kvalitet. Som et ekstremt eksempel på dette kan nævnes følgende citat fra »Gymnastisk Selskabs Aarbog« 1906: »Et Folk, der har Dristighed samt de nærtbeslægtede Egenskaber Højsindethed og Trofasthed som Karakter-Mærke vil ogsaa som Helhed have en god Holdning, medens fejge, lavttænkende og lumske Folk gennemgaaende bliver nogle grimrianer«. ²⁷

Bondegymnastikkens slogan lød »Ret ryggen og tal sandhed«. ²⁸ Samtidig med denne gymnastiks gennembrud myldrede byernes sportsfolk som vist også frem, og gennem deres kroppe signalerede de tilsyneladende et helt andet budskab: »Krum ryggen og kom frem«. At holdningen ofte blev set som et udtryk for et menneskes karakter kan siges allerede at være impliceret i selve ordet »holdning«, som både har en psykisk og en fysisk dimension: Man kan have en kropsholdning, men man kan også have en holdning til tilværelsen. Udøverne af den svenske gymnastik følte, som det ses af citatet, ofte et ubehag ved (tids)sportsmændenes krumme rygge. Denne væmmelse skal ikke blot ses som en afstandtagen fra de krumme sportsfolks rent fysiske fremtrædelsesform, men i lige så høj grad en afsky overfor de karaktermæssige associationer, som de bøjede rygge indgød iagttageren. ²⁹

I idrætslitteraturen var den ranke ryg et ideal for den poserende, statiske sportsmand – altså udenfor selve sportskonkurrencen. Den ranke manderyg blev i sportskulturen et tegn på selvkontrol og en fast karakter. Dette holdningsideal blev også i store dele af den tidligere idrætslitteratur og i sportskonkurrencerne opretholdt for selve *bevægelsessituationen*, f.eks. indenfor kapridning og hurtigløb på skøjter. Roerne anbefaledes i reglen at holde ryggen ret, også selvom målet var »at komme hurtigt afsted«. ³⁰ De to rometoder – den engelske med ret ryg og den amerikanske med bøjet ryg – blev ofte konfronteret i kamp, hvilket førte til hæftige diskussioner om, hvilken rometode der var bedst. I det følgende vil jeg med udgangspunkt i en sådan diskussion forsøge at give et billede af æstetikens rolle i sportsdyrkelsen omkring århundredeskiftet. Efter de danske roeres nederlag ved det første skandinaviske mesterskab i 1883 i

²⁷ »Gymnastisk Selskabs Aarsskrift«, Kbh., 1906, s. 78, med artiklen, »Ensidig og alsidig Legemsudvikling«, af »Landbrugskandidat N. Rud«.

²⁸ Korsgaard, 1982, s. 90.

²⁹ En uddybning af gymnasternes kritik af og ubehag ved sportsmændenes krumme rygge kan findes i Bonde, 1986, s. 92 f.

³⁰ Jvf. »Haandbog i Roning«, Kbh., 1868, s. 19, 23 og 26, og »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 140 og 223.

Holtekilen ved Oslo udspandt der sig et kæmpe rivegilde ikke bare i danske, men også i svenske og norske idrætsblade.³¹

En af grundene til nederlaget kan have været, at de danske roere stillede op i en outrigger-robåd, der i forhold til de øvrige deltageres både angiveligt var for tyk og forældet.³² De danske roere blev bl.a. kritiseret for deres måde at ro på,³³ og dette foranledigede én af de danske roere til følgende forsvar for den amerikansk inspirerede rometode: »Amerikanerne gaar nemlig ud fra, at den Methode, der kan bringe en Baad først til Maalet, maa være den bedste ved en Kaproning. Skønhedshensynet kommer der først i anden Række, og det vil i alle Tilfælde kun være en Smagssag, hvilken af de forskellige Romaader, der maa anses for den smukkeste. Ved et Væddeløb tror jeg ganske vist, at den Rytter vilde tage sig højst latterlig ud, der i stedet for at sætte i, Alt hvad Remme og Tøj kunne holde, lod sit Dyr undervejs foretage nogle Volter og aflægge andre Prøver i den højere Ridekunst, medens alle dog sikkert vilde indrømme, at dette er langt smukkere og fornøjeligere at se paa end denne Faren afsted over Stok og Sten. Det samme gjælder Bicyclesport, Skøjteløbning og meget Andet. Overalt skjælnes man mellem Hurtigløb og Kunstløb... Men til Kaproning maa efter min Formening den amerikanske Methode anvendes; thi der maa Maalet kun være at komme først. Den Methode der medfører dette Resultat, er den bedste og ... tillige den smukkeste, thi »handsome is, that handsome does«.³⁴

Den her citerede roer havde tilsyneladende problemer med at argumentere for sin rometode, hvor ryggen krummedes og hovedet faldt forover. På den ene side ville han ikke acceptere skønhedsmæssige vurderinger som målestok for præstationen. Kun hurtigheden skulle udgøre bedømmelsens grundlag. På den anden side havde han ikke helt frigjort sig fra den traditionelle æstetiske vurderingsramme, hvor en »Faren afsted over Stok og Sten« ikke var nær så smuk som den kunstnerisk betonedede sport. Når han til sidst slog fast, at den rometode, der er hurtigst også er smukkest, indvarslede han en *sportsæstetik*, som på en historisk set ny måde sammenknyttede skønhed og effektivitet målt i cm, gram, sekunder, mål, knockouter osv.

Nogle af de grundlæggende elementer i denne sportsæstetik er blevet beskrevet af artiktekten og forfatteren Steen Eiler Rasmussen i en artikel i »Tidsskrift for Legemsøvelser« i 1941. For ham hidrører det smukke i

³¹ For den danske debat, se »Tidsskrift for Sport«, 1884, s. 145–154, 256–263, 415–417, 469–481 og 534–537. Se også »Illustreret Idrætsbog«, 1890, s. 257.

³² »Tidsskrift for Sport«, 1884, s. 144f og 147f.

³³ Ibid., s. 148 og 151f.

³⁴ Ibid., s. 256–261.

sporten fra den rytme, som kan opstå, når sportsmanden bevæger sig på den mest rationelle måde. Skønheden bliver ikke et ornament, der er til for tilskuernes skyld, men er bundet til den rytme, som opstår ved, at »Man opøver *Fornemmelsen* for den rigtige Metode, saa at man synes, man har den i sig og har Lyst til at gøre det rigtige«. ³⁵ I denne moderne sportsæstetik er bevægelsernes skønhed blevet en følge af dyrkelsen af det objektivt målelige resultat. I modsætning hertil aflødes resultatet indenfor æstetiske sportsgrene som hestedressur og kunstskejtéløb af skønheds-idealet! I sporten er det altså forsøget på mest effektivt at opnå et resultat, der er udgangspunkt for æstetikken, hvorimod det i kunstdisciplinerne er den æstetiske proces, der er udgangspunkt for resultatet. Rekordjageriet bliver altså skønhedsskabende, skønt dette ikke er intentionen bag aktiviteten.

I to indlæg i »Tidsskrift for Sport« blev den førnævnte kaproer kritiseret for sine holdninger: »Det er ikke umuligt, at den amerikanske eller franske Romethode er bedre: giver bedre Resultater hvad Hastigheden angaar end den engelske«. Idealet burde dog ikke desto mindre være den »Methode at ro efter, som ikke alene bevirker, at Baaden kommer hurtig frem, men som tillige udvikler den Roendes Legeme paa en sund og alsidig Maade«. ³⁶ Formanden for »Københavns Roklub« hævdede ud fra et æstetisk synspunkt, at det var »umuligt at præstere smuk og elastisk Roning med saa hurtige Aaretag«. Han tilsluttede sig kritikken af de danske roere og anbefalede den engelsk inspirerede roning med ret ryg. ³⁷

De ovennævnte citater illustrerer meget godt, at den tidlige danske sport langtfra var totalt domineret af en hurtighedskonfiguration. Tværtimod vejede de traditionelle æstetiske og sundhedsmæssige argumenter meget stærkt hos de to sidste rofolk. Og disse konfigurationelle forskelle fik altså også betydning for opfattelsen af den rette rygholdning. Efterhånden vandt hurtighedsdyrkelsen dog frem på bekostning af de traditionelle æstetiske og sundhedsmæssige idealer. Indenfor en lang række tidssportsgrene blev den fremadbøjede og fremadrettede ryg det nye tegn på maskulin energi, dynamik og hurtighed under bevægelse. Overfor dette frembrusende ideal måtte den ranke ryg, der i samtiden signalerede både sundhed og skønhed, vige.

Stadig i dag spiller den rette ryg dog en helt central rolle indenfor æstetiske sportsgrene som dressurridning og kunstskejtéløb. Og i fodboldspillet kan den krumme ryg langtfra siges at være blevet et generelt

³⁵ Rasmussen, S. E., »Omkring Sportens Æstetik«, i »Tidsskrift for Legemsøvelser«, Kbh., 1941, s. 45-53.

³⁶ »Tidsskrift for Sport«, 1884, s. 416.

³⁷ Ibid., s. 535.

ideal. Tværimod bliver den ranke ryg og det højthævede blik ofte set som et tegn på overblik over spillets gang. Den vesttyske verdensspiller Beckenbauer ville ikke have været den samme »flotte mand« uden sin ranke ryg.

Manderyggens historie kan siges at bevæge sig på et dybt mentalitets-historisk plan. For nutidens mennesker forekommer kaproernes og væddeløbscyklistens bøjede rygge »naturlige« og »selvfølgelige«. Hvis disse to sportsmandetyper pludselig begyndte at fare fremad med rank ryg, ville det givetvis blive betragtet som forkert, uæstetisk, komisk, altmodisch, stift og uodynamisk. Det ville støde vores socialt formede sansning og vi ville mere eller mindre bevidst føle en afstandtagen fra en sådan »unaturlig« bevægelse.

Ud fra nutidens betragtning kan det være svært at forstå, at sports-mændenes krumme rygge under bevægelse kunne udgøre så stor en provokation i samtiden, men den ranke ryg er faktisk en meget vigtig del af også den nutidige kultur. Tænk bare på hvordan hippierne kritik af det bestående samfund ikke blot var en kritik af herskende moralholdninger, men også i hvert fald på et mere ubevidst mentalt plan – af herskende kropsholdninger. Gennem den krumme ryg signalerede hippierne afslap-pethed og fredelighed som en protest mod »stress- og stræbersamfundet«. Og tænk blot på, hvordan det etablerede samfunds væmmelse netop gik på det kropslige, ikke mindst de krumme rygge, som i det etablerede værdiunivers signalerede dovenskab, ligegyldighed og umoral. Afvisningen af sportsmandens krumme ryg var givetvis begrundet i et traditions-bestemt mandsideal, der dyrkede den ranke ryg som et udtryk for elegance, sømmelighed, civilisation og beherskelse. Omvendt blev den krumme mand opfattet som grim, usund, ubehersket og ja nærmest dyrisk. Det er efter min mening ikke noget tilfælde, når en kaproer f.eks. kunne blive sammenlignet med en reje.³⁸ Væmmelsen ved hans bøjede ryg sad i rygraden, den var ikke i første omfang et intellektuelt debateme. Mennesket måtte netop anses for at være et højerestående dyr i kraft af dets oprette stilling; hvad lignede det så at fanatiske ynglinge begyndte at krumme ryggen som aber?

Som tidligere vist blev *den fremadrettede mand* et ideal i karaktermæssig forstand i idrætslitteraturen. Den ideelle (sports)mand skulle være målrettet og kæmpe for at komme frem i samfundet. Det var derfor ikke noget tilfælde, at også bevægelsesidealet blev præget af fremdrift; i (tids)sportsmandens bøjede og fremadrettede bevægelsesmønster blev den karaktermæssige dynamik legemliggjort. Omvendt fik den nye

³⁸ Mikkelsen, A., »Arbejdsstillinger«, Kbh., 1896.

fremadrettede bevægelsesadfærd et psykisk fundament i idrætslitteraturens ideal om den unge mands stålsatte fremadstræbende karakterstruktur.

Konklusion

»Af alle de latterlige Ting forekommer det mig at være det allerlatterligste at have travlt i Verden, at være en Mand, der er rask til sin Mad og rask til sin Gjerning. Naar jeg derfor seer en Flue i det afgjørende Øieblik sætte sig paa en saadan Forretningsmands Næse, eller han bliver overstænket af en Vogn, der i endnu større Hast kjører ham forbi, eller Knippelsbro gaaer op, eller der falder en Tagsteen ned, og slaaer ham ihjel, da leer jeg af Hjertens Grund. Og hvo kunde vel bare sig for at lee? Hvad udrette de vel, disse travle Hastværkere? Gaar det dem ikke som det gik hiin Kone, der i Befippelse over, at der var Ild løs i Huset, reddede Ildtangen? Hvad mere reddede de vel ud af Livets store Ildebrand?« (Søren Kierkegaard, 1843).³⁹

Så tidligt som i 1840'ernes København konstaterede Søren Kierkegaard eksistensen af en mandstype – forretningsmanden – hvis kendetegn var en konstant travlhed, en stadig rastløs higen efter at nå, hvad der skulle nås. I det foregående har jeg forsøgt at vise, at normer og værdier fra denne borgerligt-maskuline tids- og præstationskultur i vid udstrækning kan genfindes i den sportsbevægelse som fik sit første gennembrud i løbet af 1880'erne. Med en lidt forenklet formulering vil jeg sige, at i sporten blev samfundsmæssige idealer og klassespecifikke normer sat på en kropslig formel.

Mere konkret har jeg argumenteret for, at det at agte på tiden, at præstere så meget som muligt på så kort tid som muligt, blev et centralt element i den tidlige borgerlige sportskultur. I idrætslitteraturen blev sportsmandens evne til at bevæge sig hurtigt det vigtigste bevægelsesideal, og i praksis skete der også en revolutionering af sportsmandens bevægelsesmønster ved overgangen fra de mere elegancebetonede kunstløb til de hurtighedsorienterede kapløb. Udviklingen fra kunst- til kapløb skal dog kun ses som en tendens i tiden, ikke et altomvæltende brud. Stadig i dag dyrkes der jo kunstformer som skøjteløb, hestedressur m.v. Det er ikke desto mindre vigtigt at fastholde, at der i idrætslitteraturen kan konstateres en tendens i retning af, at mandsidealet i en del af borgerskabet skiftede fra »den elegante mand« - som i en vis udstrækning byggede videre på normer fra den adelige lystsport – til den hurtige

³⁹ Kierkegaard, S., »Enten – Eller«, bd. I, Kbh., 1843, genoptrykt Odense, 1976, s. 28.

mand. Dermed er det ikke sagt, at den hurtige (sports)mand ikke skulle være elegant; der var snarere tale om, at der udvikledes en helt ny æstetik, hvor elegancen blev knyttet til den rytme, som kunne opstå i forsøget på at bevæge sig mest muligt effektivt, hvad enten det drejede sig om at komme hurtigt afsted eller sparke bolden i mål.

Også en del arbejdere følte sig efterhånden tiltrukket af sporten, hvilket bl.a. må ses i sammenhæng med, at de fysiske og praktiske aspekter af tilværelsen er fremherskende i sporten såvel som i arbejderklassens kultur. Arbejdermændene søgte ikke i udpræget grad mod tidssporten, men mod kraftsportsgrene som vægtløftning, brydning og boksning, hvor *den stærke mand* var idealet, og hvor oplevelsen af sved, tæt kropslig kontakt og direkte fysisk kamp, mand mod mand, var central. Også fodboldspillet kom på et tidligt tidspunkt til at spille en vigtig rolle, hvilket givetvis hænger sammen med, at dette spil inkarnerede noget centralt i arbejderkulturen, nemlig sammenholdet, som var blevet et vigtigt element i arbejderne sociale og politiske kamp. Samtidig var fodbold og boksning dynamiske hurtighedssportsgrene, hvilket viser at også arbejdersportsmændene i en vis udstrækning deltog i skabelsen af den nye sportslige præstations- og hastighedskultur.

I idrætslitteraturen var der en kraftig skelnen mellem, hvad der ansås som et passende bevægelsesmønster for mænd og for kvinder. Kvinder skulle i reglen ikke bryde sig om at udføre bastante, hårde og hurtige bevægelser. I stedet anbefaledes de at dyrke 1) lystsport, altså en rolig form for hyggesport eller 2) æstetisk sport, dvs. sport, hvor stilen er det afgørende eller 3) kvindegymnastik. Begreber som ynde, stil og formfuldendthed, som havde været centrale idealer i adelsmandens lystsport, blev bandlyst i mandesporten, men til dels videreført i helt nye former som en specifik kvindekultur.

I idrætslitteraturen levnedes der ikke megen mulighed for at (sports)mænd kunne udføre blide, bløde, runde og eftergivende bevægelser. En kvindegymnastisk gestus som at lave figurer i luften med hænderne over hovedet havde f.eks. ingen plads i idrætslitteraturens mandsideal. Et af de få tidspunkter, hvor en mand kunne tænkes at løfte sine hænder over hovedet var, når han ville markere sin rolle som sejrherre. Disse begrænsninger i det maskuline bevægelsesrepertoire må ses i forbindelse med idrætslitteraturens maskuline karakterideal, som jo ikke rummede megen plads til blidhed, eftergivenhed og følsomhed. Der kan kort sagt konstateres en dybtgående sammenhæng i idrætslitteraturens idealer for sportsmandens fysiske og psykiske handlekraft.

Mange sportsredskaber blev nu indrettet efter mandens nye sociale tid. Sejlbåde, cykler og sågar heste blev nu gjort aflange og flade for at

kunne galoppere med mindst mulig hydro- og aerodynamisk modstand, en tendens der i høj grad påvirkede hverdagsteknologien. Selv mennesket eller nærmere betegnet tidssportsmanden gik ikke fri af denne strømliningsproces. Med en slank krop, spændte muskler og bøjet ryg begyndte han nu en indædt kamp mod tiden på jagt efter stadig nye rekorder. Den dynamisk fremadbøjede manderyg blev efterhånden (men ikke uden sværdsdrag) et vigtigere led i idrætsslitteraturens maskuline bevægelsesideal end den traditionelle, ranke, men også langsommere holdning. Selvbeherskelsen og den stærke karakter blev i idrætsslitteraturen ikke længere alene opfattet som knyttet til den rette ryg, men udstråledes nu også på en dynamisk måde fra den effektive og energiske sportsmand, som klædede på med krum ryg og hals. Herved blev idrætsslitteraturens ideal om sportsmandens karriereorienterede og fremadrettede karakterstruktur kraftigt understreget. Ganske vist indgød det i begyndelsen en del mennesker angst at tingene og menneskene nu begyndte at galoppere af sted. Flere »svenske gymnaster« følte f.eks. ubehag ved de fremdadstormende og -bøjede unge mænd på cykler og i robåde. Men efterhånden indstilledes vel også deres sanseapparat til den nye tids orden.

Naturvidenskabsmændenes forsøg på at gøre tiden kvantitativ og abstrakt målelig uanset følelsen af en subjektiv og/eller cyklisk tid fandt en god klangbund i den tidlige danske sport. I tidssporten blev idealet størst mulig hurtighed for at opnå størst mulig tidsbesparelse. Det absurde var at tidsbesparelserne, som ofte drejede sig om sekunder, krævede stadig større tidsofre i form af træningsforberedelse, teknologudvikling osv. Jo mere tid der blev indvundet ved en rekord jo større tidsinvestering. Og dette peger måske i retning af en større sammenhæng, for dette paradoks, at tidsbesparelser ofte fører til et endnu større tidspres, karakteriserer ikke blot sporten, men hele den kapitalistisk-industrielle civilisation. Til trods for at det samfundsmæssige produktivtetsniveau er fordoblet adskillige gange de sidste hundrede år, ser det ikke ud til at føre til, at mennesker føler, at de får mere tid. Tværtimod taler f.eks. tidssociologen Staffan Burenstam Linder om en tiltagende knaphed på tid;⁴⁰ takten i samfundet i og udenfor produktionslivet øges og livet bliver stadig mere hektisk. »Tid er penge«, som allerede salig Benjamin Franklin sagde, og den personlige og samfundsmæssige akkumulation af rigdom er blevet en vigtig målestok for succes i vor kultur. For at nå dette mål kører samlebåndene stadig stærkere, ineffektive bevægelser rationaliseres væk, vi skal hele tiden præstere, »vinde tid«, skynde os, blive hurtigt færdige, kort sagt være effektive. Den stadigt hastigere cirkulation og

⁴⁰ Linder, S. B., »Den rastlösa Välfärdsmänniskan«, Stockholm, 1970, s. 9ff.

omsætning af varer, tjenesteydelser, arbejdskraft og profit er blevet det centrale samfundsmæssige mål i vores kultur.

Ikke mindst i dag viser den moderne præstations- og hastighedskultur sig at have en bagside i form af stress. Stadig flere mennesker føler et behov for at dæmpe tempoet, at »geare ned«, eller stå af »racet« som det med nogle meget præcise fysiske metaforer hedder. Indenfor kropskulturen viser denne tendens sig som en trang til afslapning og afspænding fremfor sportens fart- og spændingsdyrkelse. På et bevægelsesmæssigt plan viser den nye afspændingsbølge sig som en form for drastisk »hastighedssænkning«. En stor del af den nye alternative kropskultur dyrker en set med sportslige øjne uhyre langsom tidsopfattelse. Den ældgamle kinesiske »gymnastikform« tai chi udgør f.eks. en meget vanskelig tålmodighedsprøve for de fleste vesterlændinge p.g.a. de nærmest »søvngængeragtige« bevægelser. Ikke desto mindre tiltrækkes mange vestlige mennesker af denne og andre kropskulturelle strømninger, der ikke bygger på en eksplosiv, fremadrettet bevægelse, som f.eks. yoga, aikido, meditation, massage, bioenergetics og den rytmiske gymnastik. Spørgsmålet er dog om disse nyere aktiviteter i særlig udstrækning tiltrækker mænd, eller om det overvejende er kvinder, der er bærere af den nye og mindre tempoopskruede sociale tid. I hvert fald er der tale om en kvantitativ kvindelig dominans indenfor de fleste af de hernævnte strømninger.⁴¹ Spørgsmålet er, om ikke de fleste mænd (endnu?) opfatter den dyrkelse af det rolige, svage, blide, eftergivende som foregår indenfor den alternative kropskultur som uspændende, kedelig og ulideligt stillestående. Om disse nye tendenser i kropskulturen hænger sammen med udviklingstendenser i det moderne, kapitalistiske samfund som er blevet karakteriseret med ordene »informationssamfundet« og »den eksplosive vækst i mellemlagene«,⁴² kan man kun gisne om, hvilket jeg da også vil nøjes med.

Eksemplerne på alternative tidsopfattelser har jeg ikke nævnt for at kaste vrang på den sportslige hurtighedsdyrkelse. Det kan være dybt fascinerende at bevæge sig med stor hastighed. Problemet opstår efter min mening først i det øjeblik, hvor hurtigheden bliver en så altdominerende bevægelsesnorm at andre bevægelseskulturer, som er mere afslappende eller langsommelige (alt efter fra hvilket synspunkt man anskuer dem) eller fungerer på helt andre tidsplaner, bliver bandlyste. Min egen utopi går i retning af et mere legende og åbent forhold til krop, teknologi og tid. Sloganet kunne være »Lad 1000 tider blomstre«.

⁴¹ Korsgaard, 1982, s. 339 ff.

⁴² Ibid., s. 347 f.

SUMMARY

*The Man of Speed: Masculine Dynamism During
the Breakthrough Phase of Danish Sports*

The main question posed by the present article is the significance for male history of the sports movement that emerged in Denmark in the period from 1880 to 1914. An analysis of the culture of masculine forms of body movement constitutes the methodological basis for interpreting the role of masculinity in the emerging sports culture. The underlying concept is that the racing geometrical figures of male bodies reflect the contours of a culture based on the cultivation of progress and of expansion in time and space.

The emergence of popular sports was accompanied by the trend to add speed to a whole series of recreational and artistic activities in which speed as such previously had played no part. Examples are bicycle riding, equestrian dressage and leisure sailing. Developments in the sportsman's motion patterns were linked not only with the dimension of speed, but also with improved technology, which in the sportsman found a new champion. Sports instruments were continually becoming thinner, longer and flatter in a constant effort to reduce water and wind resistance. The unbridled cult of speed also entailed a revolution of the aesthetical level. At the beginning of the sports era, athletes tried to uphold the ideal of the straight back even when they were speeding to come first. But this was extremely difficult to do in the numerous sports where time was crucial, and the straight-back style gradually gave way, although not without a struggle. At the same time that the traditional straight-back style was losing ground, there emerged a new aesthetic style linked to the cult of maximum movement efficiency. If bending forward resulted in greater speed, then the curved back became a symbol of masculine dynamism and drive. »The Man of Speed« became the ideal of athletic culture. The ideal, however, was first and foremost that of the Bourgeoisie's sportsmen.

Workers cultivated another ideal. Around the turn of the century, working men began to take part in sports activities in ever increasing numbers. Sportsmen in the working class were not particularly fascinated with time sports. They were interested in strength sports, such as weight lifting, wrestling and boxing, where they could develop their physical power and rough form of masculinity. Worker participation in the speed revolution in sports at the turn of the century was, therefore, relatively modest. While bourgeois sports (and culture) stressed maximum efficiency in the administration of time, which was crucial to social prestige and hierarchical rank in society, the sportsmen of the working class put the emphasis on physical strength and the ability to fight, which could help to gain social respect. Corporeal strength was the male physical labourer's most important means of livelihood and expression. It is not surprising, then, that it played a paramount role in workers' sports. Nevertheless, as working class sportsmen became more and more fascinated with fast-moving football, they began to assimilate the Bourgeoisie's speed-and-drive sports culture. Conversely, the fact that part of bourgeois youth began to cultivate sports can be seen as an assimilation of working class body culture, where expansive motions, sweat and body contact with other men were common as well as legitimate.

Women took part in competition sports only to a modest extent, and women of

the lower classes had no part at all in the sports culture of the turn of the century. The athletic literature of the day constantly encouraged women to cultivate sports for their health and beauty value. It is noteworthy that the aesthetic values followed traditional criteria. Women were not to bend forward and race off at full speed. They were to row and walk and bicycle with dignity: calm and pretty and straightbacked.

Translated by MICHAEL WOLFE